

SÖYLEM VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

EDİTÖR
SÜLEYMAN GÜVEN

EĞİTİM
yayınevi

SÖYLEM VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Editör: Süleyman Güven

Yayınevi Grubu Genel Başkanı: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Tasarım Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 76780

E-ISBN: 978-625-5453-04-4

1. Baskı, Ekim 2026

Kütüphane Kimlik Kartı

SÖYLEM VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Editör: Süleyman Güven

E-ISBN: 978-625-5453-04-4

V+65 s., 135x215 mm

Kaynakça var, dizin yok.

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mechanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis:

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye

İstanbul: Salon Yayınları, Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Santral: +90 332 351 92 85

Editör hatları: +90 533 151 50 42, +90 507 151 50 43

bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.

P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America

americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr

Whatsapp hattı: +90 553 950 50 37

bilgi@kitapmatik.com.tr

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye

Whatsapp hattı: +90 501 651 92 85

bilgi@egitimkitabevi.com

EĞİTİM YAYINEVİ
GRUBU

EĞİTİM
yayınevi

SALON
yayınevi

Kitapmatik
yayınevi

kitapmatik
eğitimci kitapçı

EĞİTİM
kitabevi

Kerem ve Doğu Han'a

İÇİNDEKİLER

Önsöz V

SÖYLEM..... 1

Süleyman Güven

**KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM:
ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 30**

Fatma Güven Karahan

Önsöz

Günümüzde sosyal bilimler alanında üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri olan kültürlerarası iletişim kavramı özellikle küreselleşmenin hız kazanmasıyla daha çok tartışılır hale gelmiştir. Kültürlerarası iletişimin anlaşılmasında üzerinde durulması gereken özellikle insanlar ve kültürler hakkındaki görüşler tanımlanırken kullanılan kavramlardan biri de söylem kavramıdır. Bu çalışmada her iki kavram farklı bölümler olarak ele alınmaktadır. Birinci bölümde söylem kavramı detaylı bir şekilde ele alınmakta ve çok yönlü olarak tartışılmaktadır. İkinci bölümde ise kültürlerarası iletişim kavramı ele alınmakta ve örnek bir olayla kültürlerarası iletişim olgusu analiz edilmektedir.

SÖYLEM*

Süleyman Güven**

GİRİŞ

Söylem kavramı hayatın birçok alanında kullanılmakla birlikte en sık kullanılan alanlardan biri sosyal-siyasal alandır. Özellikle siyasetin “toplumsal olanla” olan ilişkisi düşünüldüğünde söylem kavramının siyasette sıklıkla kullanılması daha iyi anlaşılmaktadır. Söylem kavramı günlük dilde de yoğun bir şekilde kullanılan bir kavramdır. Bu kavram zaman zaman farkında olunmadan kullanılmaktadır. Kavramın aslında ne tür bir içeriğe sahip olduğu tam olarak bilinmeden birçok yerde kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri kavramın barındırdığı anlamların birçok alanda kullanılmaya müsait oluşudur. Bu bağlamda kavramın ne olduğu ve ne tür anlamları içinde barındırdığı sorgulanmayı ve açığa çıkarılmayı gerektirmektedir. Bu

* Bu çalışma 2015 yılında Ankara Üniversitesi SBE’de tamamlamış olduğum “Postmodern Siyaset ve Söylem: Siyasi Parti Lider Söylemleri Üzerine Bir Çalışma” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışmanın bir kısmı daha önce yine doktora tez çalışmamdan üretmiş olduğum ve Astana Yayınları’ndan çıkan “Siyasi Parti Lider Söylemlerinde Türkiye-İsrail İlişkileri” başlıklı kitapta da yer almıştır.

** Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, İletişim Fakülte, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Diyarbakır, suleymanguven1@gmail.com,
ORCID: [orcid.org/ 0000-0001-8987-0931](https://orcid.org/0000-0001-8987-0931)

çalışmada söylem kavramı çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışılmaktadır. Çalışmada kavramın, özellikle ne tür anlamları beraberinde getirdiği ortaya konulmaya gayret edilmektedir. Bu bağlamda kavramın tarihsel süreç içerisinde yaşamış olduğu değişimler de göz önüne alındığında özellikle günümüz sosyal bilim anlayışının söylem kavramına yüklediği anlamın ortaya konulması önem kazanmaktadır. Günümüz sosyal ve siyasal hayatında değişimler çok hızlı yaşanmakta ve söylemler de buna uygun olarak değişmektedir. Bu çerçevede söylem kavramının genel olarak nasıl anlamlandırıldığı önemli bir konu başlığını oluşturmaktadır.

Söylem Kavramı

Söylem¹ özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı’da sosyal olguları açıklamada önemli bir kavram olarak kullanılmıştır. 1960’larda daha çok dilbilim çalışmalarında ortaya çıkan söylem kavramı, daha sonra ideoloji, kültür, güç/iktidar gibi kavramlarla yanyana kullanılmaya başlanmıştır. Söylemin geçmişine bakıldığında Batı’da 2000 yıl kadar eskilere uzandığı

¹ Barret, Oxford İngilizce sözlüğünde, ‘söylemin’ anlamları olarak konuşmak, söyleşmek, tartışmak; bir konuda uzun uzun konuşmak ya da yazmak; bir konuşma, bir anlatı şeklinde sıralandığını; Fransızca’da da sözcüğün aynı anlamları içerdiğini ifade etmektedir. Mutlu, söylemi “ortak sayılıtlarla bir araya getirilmiş, bütünleştirilmiş bir dil kullanım alanı” olarak tanımlarken İnceoğlu ve Çomak, söylemi, söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı şeklinde tanımlamaktadır. Üşür’e göre ise en basit ifadeyle anlamın dil içinde hareket etmesi ile ortaya çıkan şey olan söylem, bir dilsel eylemde bulunma biçimidir. Detaylı bilgi için bakınız: (Barrett, 2004; İnceoğlu, Çomak, Dijk, 2009; Mutlu, 2008; Üşür, 1997).

görülmektedir (Akt: Kocaman, 2003). Kavramın kökeninde ‘tartışma, konuşma ve koşuşturma’ anlamına gelen ‘discursus’ sözcüğü bulunmaktadır. Kavram, “düzenli düşünce, ussallık; düşüncelerin özel olarak aktarılması, konuşma; bir konuya ilişkin resmi, düzenli ve uzunca düşünce aktarımı” gibi anlamları içinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Türkçe’de söylem kavramı bir çok anlamda kullanılmaktadır. Sözbilim, etkili söz söyleme sanatı, anlatım biçimi, felsefe, görüş açısı, öğreti, ideoloji, kavramsal dizge, sözlü, yazılı anlatım türü, iletişim değerli birim, bireydil (idiolect), biçem, dil, sav ve görüş (Kocaman, 2003) gibi çok çeşitli anlamlarda kullanılan söylem kavramının ne olduğu, tam olarak neyi ifade ettiği konusunda kesin bir uzlaşmanın olduğunu söylemek güçtür. Nitekim Fairclough da çeşitli kuram ve bilim dallarındaki bakış açıları bakımından düzenlenmiş, birbiriyle çelişen ve örtüşen çok sayıda tanımın bulunması nedeniyle söylemin zor bir kavram (Akt: Kocaman, 2003) olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte kısaca denilebilir ki bir yandan son derece revaçta olan ama diğer yandan oldukça belirsiz ve üzerinde anlaşılamayan bir kavram olan söylem kavramı kullanıldığı yere, bağlama ve kullanan kişiye göre anlam kazanmaktadır.

Sözen’e göre söylemi 20. yüzyıl düşünürleri keşfetti. 21. yüzyıl ise bir ‘söylem’ yüzyılıdır. Artık, dayanılabilecek, bel bağlanabilecek, üzerine düşüncelerin ve eylemlerin inşa edilebileceği temel olmayan temel – söylemi vurgulayan düşünce ‘temellerin’, ‘sıfır noktalarının’ bulunmadığını söyler ve temel arayıcı

yönelimleri reddeder- ya da Popper'ın söyleyişiyile yegane bataklık, söylemdir. Hayat söylemlerdedir; hayat söylemlerle gerçekleşir. Hayat, artık Newton'un mutlak zaman ve uzay'ı içinde değil, belirsiz, kaotik bir söylemler evreninde devam etmektedir (Sözen, 2014). 20. Yüzyılın 'söylemi' keşfetmesi ve 21. Yüzyılda kavramın her alanda kullanılmaya başlanmasıyla, beşeri bilimler ve genelde bilimler de söylem çağını yaşamaya başlamışlardır. Beşeri bilimlerde ve hatta doğa bilimlerinde, son noktada başvurulacak nihai varoluş tarzları yok artık; artık madde, gerçeklik, ideler dünyası, hayatın katı olguları, bir nihai başvuru noktası olarak deney ve gözlem, bir nihai dayanak noktası olarak akıl yok; aslında söylemler dışında bir şey yok (Sözen, 2014). Özellikle sosyal bilimlerde söylemin yoğun bir şekilde kullanılmasıyla postmodern anlayışa uygun olarak evrensel "gerçeklik"den bahsetmek yerine gerçekliklerden bahsetmek daha doğru olur. Sözen'e göre gerçeklik söylemle ve söylem içinde inşa edilen şeydir. Her söylem bir gerçeklik inşasıdır ve dolayısıyla, artık söylemlere tekabül eden gerçeklikler söz konusudur. İnsanın eylem ve etkileşimini belirleyen, içinde bulunduğu dünyevi/maddi hayatı anlamlı ya da anlaşılır kılan, dille veya dilde inşa edilen sosyal gerçekliklerdir. Doğal gerçeklik ve sosyal gerçeklik, sadece doğa bilimleri ya da hukuk, tıp, psikiyatri, ekonomi, vs. gibi disiplinlerce ve onların bilgi formlarıyla üretilen aşkın ya da ideal bir gerçeklik değildir; birer söylem formu olarak tıbbın, ekonominin, psikiyatrinin, doğa bilimlerinin inşa ettikleri gerçekliklerden söz edilebilir; çünkü her gerçeklik bir söyleme dayanır. Farklı gerçeklikler, farklı bilgi

formlarına denk gelen farklılaşmış dil pratikleriyle, yani söylemlerle yapılır. Birer eylem ve dil pratiği olan söylemler, farklı ideolojilere, farklı anlatımlara ve farklı beyanlara dayanır. Söylemler ideolojileri kuşatır, ancak onların yoruma ihtiyaçları vardır. Yorumun varoluş nedeni söylemdir ve yorumsuz söylem bir hiçtir. Söylem bütün bunlara rağmen, bir başlangıç noktası, bir nihai temel, bir sıfır noktası değildir; çünkü sıfır noktası ya da sıfır noktaları yoktur. Söylem, söylemi söylem yapan ilişkilerin var ettiği birşeydir. Söylem bu ilişkilerin, bağlantıların kendileri de değildir; söylem bu ilişkilerden daima daha fazla bir şeydir. Söylemlerin fonksiyonları bilgi, güç, iktidar, hakimiyet, otorite ve kontroldür ve bütün bunlar dilde varlık kazanır. Bilginin dildeki kullanımı, gücün dildeki kullanımı, ideolojinin dildeki kullanımı, birer dil eylemidir ve bunların fonksiyonelliği ancak bir söylem içinde anlamlı hale gelir (Sözen, 2014). Bu açıdan söylem, dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınmasını (Kocaman, 2003) gerektirmektedir.

Söylem, Metin ve Bağlam

Derrida, hem söylemi hem de konuşmayı bir okuma faaliyeti olarak görür ve yazıyı yeniden tanımlar. Bugün söylem teorileri, sözlü ve yazılı söylem yerine, onları bir bütün altında toplayan metin kavramını kullanır. Buna rağmen metin kavramı, her zaman yazılı olanı çağırıştırır (Kocaman, 2003). Frank, metni sabitlenmiş ve önemli bir söylem türü olarak görür; ona göre, söylem dilin kullanımından başka bir şey değildir (Akt: Sözen, 2014).

Barthes'e göre yazılabilir metin hiç bitmeyen bir şimdiki zamandır ve metin sonuç bildiren hiçbir söze dayanmaz. Çünkü, bu kaçınılmaz olarak onu geçmişe döndürür (Barthes, 1996). Söylem interaktiftir; ama metinler interaktif olmayabilir. Aslında önemli olan bütün ifade ve metinlerin bir anlama sahip olmasıdır. Söylem, genişletilmiş bir metin olarak düşünülebilir (Akt: Sözen, 2014).

Yazılı form, metin teriminin gündelik kullanımında belirleyicidir, fakat metnin gerekli bir özelliği değildir. Bir metindeki konuşma davranışı bilgiyi gerektirir; çünkü metnin nesilden nesle intikali söz konusudur. Söylem ise, bir durumsal bağlamın anında varlığı veya yokluğudur, Van Dijk'ın tanımıyla, söylem, 'bağlamında metin' ya da 'metinler takımı'dır. Metin yazılı olmak, söylem de sözlü olmak zorunda değildir. Metin ve söylem arasındaki en önemli ayırım, onların durumsal fonksiyonlarına ilişkin bir ayırımdır (Akt: Sözen, 2014). Metin bir gösterilenler yapısı değil, bir göstergeler galaksisidir. Bu nedenle metne yorum² ile yaklaşılır. Bir metni anlamak, onun söylemini

² Yorum, hermeneutik felsefe ve fenomenolojiye dayanır. Yorumlama, eylem ve anlam arasındaki ilişkiyi açıklar. Hermeneutik ile yakından ilişkili olan anlamı yorumlama bir çalışma nesnesi veya araştırma konusunu, net bir hale getirip ondan anlam çıkarma girişimidir. Dolayısıyla bu, bir şekilde darmadağın, noksan, bulutlu, görünürde çelişkili –şu veya bu şekilde- belirsiz olan bir metin veya metin benzeri bir nesne olmalıdır. Dilde yorum, anlaşılmış olanı yeniden dile getirir. Yorumlama, nesne ve nesneler alanına ihtiyaç duyar; metin ya da benzeri bir şey nesne olarak alınır ve bunlardaki karışıklık, eksiklik, bulutluluk, çelişki ve kapalılık 'uygunluk' ve 'anlama' teslim olunarak aydınlatılır. Hermeneutic, seçilen nesnenin

ortaya çıkarmak değildir. Bir metni bir söylem gibi görmek ve onu yorumlamak demektir (Sözen, 2014).

Sözlü ve yazılı metni yorumlamak, metnin çoğulluk değerini verebilmektir. Zira, metin çoğuldur. Bir metnin söylemi, konuşan-işiten, yazan-okuyan arasında gerçekleşen bir dinamik süreç, bir metinlerarasılıktır. Konuşmacının sözleri, sesinin özellikleri ve sesinin niteliği (yüz ifadeleri, el kol hareketleri, vs.) ya da yazarın formu –ki bu anlatıdır- kelimelerden müteşekkil değildir. Bu form söylemdir. Bir metni yorumlamak, gizli olan anlamı açığa çıkarmak değildir; konuşmacı, yazar, karakterler ve okuyuculardan kurulu söylemin doğasını ifşa etmektir (Sözen, 2014). Fairclough’a göre söylem kavramı (ve söylem analizi) üç boyutludur: Metin boyutu, söylem pratiği boyutu ve sosyal pratik boyutu. Söylem olayı, herhangi bir söylem vuku bulmadan ortaya çıkmaz. Her tür söylem olayı metnin bir parçası, söylem pratiğinin ve sosyal pratiğin bir örneği olarak görülür. Bu şu demektir: metin boyutunda söylem, hayata geçirilen bir pratik ve bir sosyal pratik örneğidir. Metin boyutu metinlerin dil analizine, söylem pratiği boyutu, söylem anlayışındaki etkileşim gibi, metin üretim ve yorum süreçlerinin hangi söylem türlerine dayandığını ve bunların nasıl birleştiğini belirleyen etkileşime dayanır.

anlamını, kendi açıklamasından ayırabilmelidir. Yorumun doğru yapılıp yapılmadığını ortaya koyabilen süreçte, epistemolojik önyargıların bir engel teşkil edebilmesi söz konusudur. Başarılı yorum, metnin orijinalindeki karışıklıkları ve tuhaflıkları göstererek açıklama yapmaya dayanır. Detaylı bilgi için bakınız: (Sözen, 2014; Özlem, 2003).

Sosyal pratik boyutta ise sosyal analizle ilgilenilir ve burada kurumsal ve organizasyonel yapıların etkileşimiyle söylem olaylarının nasıl şekil aldığına ilgi duyulur (Akt: Sözen, 2014).

Dil pratikleri olarak söylemler, düzenlilikler, çelişkiler, kışkırtmalar, mücadeleler, baskı, açığa çıkma, özgürleşim, müzakere, uyum, çatışma, vs. gibi birtakım sosyal durumlara; daha doğrusu sosyal bağlamlara ilişkindir. Söylem, doğal olarak süregiden etkileşim ve iletişim ortamlarında mevcudiyet kazanır. Dil pratiğinin mevcudiyeti, sadece anlatımlar ve beyanlar şeklinde anlaşılmamalıdır. Söylem, dil pratiğinin ifşa edilmediği anda da bir söylem olarak kabul edilir: buluşlar, kültürel yenilikler, yeni davranış biçimleri, yeni düşünce biçimleri, vs. zamana aykırılıkla reddedilse bile, uzunca bir süre sessizce yaşamaya devam eder. Böylece, sessizlik veya sükut da birer söylemdir. Kültürel ve siyasi olarak baskı altında bulunan topluluklarda olduğu gibi, baskı devam ettikçe sessizlik devam eder, ancak bu onların varlıklarının olmadığı anlamına gelmez (Sözen, 2014). Bu açıdan bir söylemin bağlamı büyük ölçüde toplumsal durumlar tarafından oluşturulur. Birey içinde yaşadığı toplumun doğurduğu durumlar ve davranışlarla ilgili beklentiler geliştirmekte ve eylemlerinde bu bilginin ve beklentilerin ışığında hareket etmektedir. Etkileşimsel toplumbilim yaklaşımında bağlam, hem bireyin sahip olduğu kültüre dayalı bilgi hem de dilin ortaya çıktığı ve dili ortaya çıkaran toplumsal durumlardır (Zeyrek, 2003). İnsanların dil kullanımları sosyal bağlamlarda gerçekleşir. Bir

söylemde sarf edilen sözcüklerin maddi kapsamları, ancak bir bağlam içinde anlamlandırılabilir. Bu açıdan her söylem bir bağlam içinde gerçekleşir, diğer söylem ve bağlamlarla ilişkiye girer ve dışsallaşır. Bundan dolayı söylemleri, bir sosyal bağlamda hareketi sağlayan, bağlamca belirlenen ve bağlamın varlığını devam ettiren ifadeler ve cümle grupları olarak ifade etmek yerinde olacaktır (Akt: Sözen, 2014). Bağlamın bu kadar geniş bir çerçeve içerisinde kapsamlı bir anlam taşımasının nedeni, insanların toplumsal, kültürel/etnik ve bireysel kimliğe sahip olmaları, çeşitli amaçları, istekleri, hedefleri olması ve birbirleriyle toplumsal kültürel yönleri ağır basan durumlarda konuşmalarıdır.

Bağlamı dil bilgisel yapılarla ortaya çıkan birimlerden ayırmak için metin kavramı kullanılmaktadır. Kimi yaklaşımlarda bağlamın içine aldığı bir öge olan metin, anlamları gerek sözlü gerek yazılı biçimde dilbilgisi yapılarıyla sunan ögedir. Söylem ise, metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla her iki ögeyi de içine alan bir kavramdır (Zeyrek, 2003). Zeyrek'e göre söylem konusunu inceleyen tüm yaklaşımlar metin ve bağlam arasında bir ilişki olduğunu kabul eder. Yaklaşımların farklılığı, konuşan ve dinleyenin veya yazar ve okurun sözü anlamlı kılmak ve yorumlamak için sözceler arasında bir bağdaşılık ilişkisi kurması ve bunu anlamak için başvurduğu süreçlerin farklılığından kaynaklanır (Zeyrek, 2003). Bu açıdan metin, bağlam ve söylem arasında birbirinden ayrılmaz ilişkilerin olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Beaugrande ve

Dressler’e göre metin, bir konuşucu yazarın ürettiği dil iken; söylem, birbirleriyle bağıntısı olan metinlerin oluşturduğu kümedir (Akt: Ruhi, 2003). Bununla birlikte Söylem tek başına ne metin üreticisinin ve metnin, ne bağlamın, ne de toplumsal durumun oluşturabildiği bir yapı değildir. Söylemin en önemli özelliği bu öğelerin birbirleriyle girdiği ilişkilerin doğurduğu süreçlerde oluşmasıdır. Ayrıca gerek metin, gerek bağlam, gerekse toplumsal durumlar birbirlerini yenileyici, yeniden kurucu niteliğe sahip oldukları için söylem hiçbir zaman tek ve değişmez anlamları sunamaz; tüm öğelerin diğerleriyle kurduğu ve kuracağı bağlar dolayısıyla söylem sürekli olarak yenilenen, devingen bir olgudur (Zeyrek, 2003). Bu açıdan bakıldığında “söylem” kavramının kullanımında, metinlerde beliren dilsel biçimleri de içeren kendi özelliklerindeki değişimleri sistematik olarak belirleyen toplumsal ilişkiler ve süreçlerle çakıştığı söylenebilir. Söylem kavramına içkin olan toplumsaldaki bu çakışmanın bir yönü de dildir (Fairclough, 2003).

Söylem ve Dil

Sözen’e göre konuşan ve dinleyen bir dünyanın verisi olarak söylem; bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mücadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir. Bir süreç olarak söylem, anlatım ve konuşma eylemlerinin içsel kurallarıyla düzenlenir. Söylemin kendi içsel kuralları, söylem düzenlerini oluşturur ya da söylem, düzenlenmiş sistemlerden müteşekkildir. Söylem konusunda teorik yaklaşımlar söylemi bir metin gibi pratik

yaklaşımlar ise insanların karşılıklı konuşmalarında ortaya çıkan anlam mübadeleri olarak görür (Sözen, 2014). Bununla birlikte söylem alanı aynı zamanda bir “belirsizlik” alanını da içinde barındırmaktadır; bu belirsizlik alanı daha çok dilden ve dilin kullanımına yüklenen anlamlardan kaynaklanan belirsizliklerdir. Dilin belirsizliği konusunda Ellul, dilin bir çağrı ve bir alışveriş olduğunu ifade etmektedir. Dil kullanımı konusunda yalnızca basmakalıp iletişim (communication) terimini kullanmaktan kaçınan Ellul’a göre, dilin yalnızca enformasyon (malumat) ve iletişim için var olduğu düşüncesi doğru değildir. Açıktır ki dil iletişimdir de. O, enformasyonu iletir, fakat eğer yalnızca enformasyon iletmek için konuşuluyor ise, ilişkiler büyük ölçüde yoksul ilişkiler demektir. Dilde söylenmemiş bulunan şeyin de bir rolü vardır. Daha açık bir şekilde dile getirmek gerekirse, bazen söylenmemiş şeyi açığa çıkarır. Dil bana benzeyen, bana benzemeyen ve benden farklı olan kişinin hayrete düşürücü keşfini içerir. Dil sözdür, söz belirsizdir. söylem de belirsizdir ve genellikle ikirciklidir (Ellul, 2012). Wittgenstein da “dil düşünceyi örter” ifadesiyle dilin belirsizliğinin altını çizer (Wittgenstein, 2011). Belirsizliğe yapılan bu vurguların kaynaklarını modern düşüncede bulmak mümkündür. Meseleye, modern-postmodern ayırmından yola çıkarak bakıldığında, kelimelerle inşa edilmiş bir dünya/dilin dünyası ya da dilin kurduğu dünya olarak söylemin, anlam ve kültürün altını çizen postmodern düşüncede de önemli olduğu görülür (Akt: Sözen, 2014).

Söylemlerde kullanılan sözcüklerin anlamları ‘neyi açıkladıkları’na ve ‘nerede açıklandıkları’na göre değişir. Bir diyalog süreci olarak söylemin değişebilirliğinde, aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir. Bir fabrikanın çalışan kesiminin söylemiyle yöneticilerin söylemi, hastanedeki hastaların söylemiyle doktorların söylemi çelişebilir. Fakat ne çalışan kesimin söylemi ne de yönetimin söylemi, ne hastaların ne de doktorların söylemi hastanenin veya fabrikanın söylemini belirleyemez. Bu bütün kurumsal yapılarda; üniversitede, okulda, hapisanede, ailede vs. böyledir. Tekil birimlerde söyleme ilişkin dil pratiği, tek başına varolamaz ve tek başına ortaya çıkamaz. Söylemin ya da söylemlerin bir diğeriyle ilişkisi veya diğer söylemlerce yeniden üretilmesi söz konusudur. Bu türden ilişkiler, söylemin hem diyaloga dayalı inşasına hem de söylemin kendi kendisini inşasına katkıda bulunur (Sözen, 2014). Bir söylem, iletişimin tekilleşmiş sosyal ağlarından (cins söylemi; kadın-erkek söylemi, politika söylemi; iktidar-muhalefet-seçmenler söylemi gibi) dil ortamına ve sözsüz işaretlere gönderme yapar (Akt: Sözen, 2014). Söylem/lerin kendi içsel organizasyon/ları ve kendi kural/ları vardır. Mesela, kadınların odaya girmesi anında, erkeklerin ayağa kalkması eylemiyle inşa edilen sözsüz iletişim biçimi –akılcıymış gibi görünmese de- ‘cins söylemi’ içinde anlamlıdır ve bu tür bir iletişim, içsel organizasyonunu ve kurallarını kendi içinde taşır (Sözen, 2014). Söylemi davranışsal boyutta, gündelik dil davranışının bir parçası olarak gören Wodak, geçici bir birliktelik olan telefon konuşmalarının dahi indirgemeci

bir anlayışla söylem olarak kabul edilebileceğini öne sürer (Akt: Sözen, 2014).. Wodak, sıklıkla birbirleriyle karıştırılarak tanımlanan söylem analizi, metin ve söylem kavramını birbirinden ayırır ve söylemi, belli bir sosyal durumda iletişim olayını mümkün kılan bir spesifik dil kullanımı ve spesifik bir sosyal etkileşim şeklinde tarif eder; o, konuşma eylemleri, dil oyunları ve gündelik dil kullanımından farklı olarak söylemin “kendi kendine yeten bir iletişim formu” olduğunu öne sürer. Yine Wodak’a göre bir sosyal pratik olarak söylem, diyalektik bir ilişkiyi açığa çıkarır: “Bir sosyal durum ve bir tikel söylem arasında, kurumlar ve sosyal yapı arasında bir ilişki vardır” (Akt: Sözen, 2014). Bu türden ilişkiler söylemi şekillendirirken, söylem tarafından da biçimlenir. Diyalektik şekillenme durumları, bilginin nesnelerini ve kişilerarası ilişkileri açığa çıkartır (Sözen, 2014).

Dil, sosyal pratiği oluşturan gerçekliktir. Dil pratiği iki tip dilsel süreçle ilişkilendirilir: Yönelimli pratikler ve inşa edici pratikler. Yönelimli pratikler yaygın bir biçimde konuma dair eylemleri ve yüzyüze ilişkide ortaya çıkan kişilerarası iletişimlerini kapsar. İnşa edici pratikler ise, gerçekliğin sosyal inşasının pratikleridir: kurumlar, roller ve statülerle belirlenirken, toplumun hiyerarşik yapısı da korunmuş olur. İnşa edici pratik olarak dil, aynı zamanda ideolojileri belirler ve inanç sistemleri üzerine vurgu yapar. Dil, bu tür görevlerini diğer semiyotik sistemlerle de paylaşır (Sözen, 2014). Sonuç olarak söylem terimi, bireysel bir faaliyet veya durumsal değişkenlerin bir yansımasından ziyade, dilin bir sosyal pratik olarak

kullanılmasını tanımlar. Bu, çeşitli imalara sahiptir: birincisi, dil felsefesi ve linguistik pragmatikte olduğu gibi, söylem bir eylem modudur. İkincisi, söylem ve sosyal yapı arasında diyalektik bir ilişki vardır: söylemler sosyal inşa edicidirler. Söylem dünyayı temsil eden bir pratik değil, dünyaya işaret eden/dünyayı gösteren bir pratiktir. Söylemler insanlar arasındaki sosyal ilişkileri inşa etmeye yardım eder. Söylemin inşa ediciliği ‘sosyal kimlik’, ‘özne durumları’ ve ‘kendi-kendilik’ tiplerini etkiler (Akt: Sözen, 2014). İnşa edicilik fikri dili bir yapı olarak gören yapısalcı anlayışla da yakından bağlantılıdır.

Fairclough’a göre söylem yaklaşımları eleştirel ve eleştirel olmayan olmak üzere ikiye ayrılabilir. Eleştirel olmayan yaklaşım dil kullanımlarını betimleyici, açıklayıcı yaklaşımdır. Bu yaklaşımın ilgi alanı daha çok dilin yapısı, gramer, sözcük yapısı gibi dilin kullanımına ilişkin teknik konulardır. Bu yaklaşım yapısalcı yaklaşım tarafından temsil edilmektedir. Dilin yapısını merkeze alması ve sosyal ilişki ve bağlamları önemsememesi yapısal yaklaşımın temel ayırıcı niteliğini oluşturmaktadır. Eleştirel yaklaşım ise söylem uygulamalarını, dil kullanımını betimlemekle yetinmez; ‘söylemin güç/iktidar ve ideoloji tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik, toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgelerinin oluşumunda nasıl etkili olduğunu’ gösterir. Açıkçası, eleştirel yaklaşım, toplumsal değerlerin dili/söylemi belirlediğini öne sürer; ama dilin bu değerleri etkileme gücünü önemsemez (Akt: Kocaman, 2003). Bununla birlikte eleştirel yaklaşımın postmodern bir anlayışla ele

aldığı söylem kavramı sosyal ilişkilerden, kültürel belirlenimlere, güç/iktidar mücadelesine kadar her alanda genişleyerek devam eden bir kullanıma sahip olmuştur. Aşağıda öncelikle eleştirel olmayan söylem yaklaşımı olarak yapısalcılık ele alınacak ardından eleştirel söylem yaklaşımının içinde şekillendiği postyapısalcı yaklaşıma değinilecektir.

Yapısalcılık ve Söylem

Yapısalcılık, semiyoloji ve dilbilim arasında işleyen entelektüel bir gelenektir. Yapısalcılık, “anlam üreten insan üzerine” (Kocaman, 2003) vurgu yaparak, modernitenin öngördüğü ikili karşıtlık anlayışına uygun bir şekilde, dilbilim sahasında da bir gösteren-gösterilen sistemi olduğunu kabul eder: dil sembolik düzeni oluşturan bir iletişim aracıdır (Sözen, 2014). Yapısalcı dilbilimin öncüsü Saussure’dür.³ Onun anlayışına göre dil, bir iletişim formudur. Antropolog Levi Strauss ve ilk çalışmalarında Strauss’u kullanan kültürel semiyog Roland Barthes, Saussurecü dilbilim anlayışına bağlıdır. Barthes, söylemin kendine özgü kuralları,

³Saussure, Genel Dilbilim Dersleri adlı kitabıyla yapısalcılığın temellerini atmıştır. Kitabın çekirdeğini Saussure’ün “Dil nedir?” sorusunu yanıtlama sürecinde ortaya çıkan her türlü dilin iç öğeleriyle dil dışı öğelerin sorgulanışı oluşturmaktadır. Dilin bir göstergeler dizgesi olduğuna işaret eden Saussure’a göre “dil, kendi düzeni dışında bir düzen tanımayan bir dizgedir.” Saussure, dilbilimle budunbilime açıldığını, dille siyasal tarihin içiçe geliştiğini, dilin her türlü kurumla bağlantıları olduğunu dile getirerek farklı alanlar arasında bağlantılar kurmaya çalışmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: (Saussure, 2001)

dilbilgisi ve birimleri olduğunu belirtirken, söylemi cümlenin ötesinde birşey olarak tanımlar. Bu sebeple, söylem dilbiliminin uzunca bir süre retorikle birlikte anıldığını, söylem dilbiliminin henüz gelişmediğini, ama en azından dilbilimciler tarafından bir öngerçeklik olarak kabul edildiğini söyler (Barthes, 1988). Yapısalcı anlayış, dilin ardında her zaman bir yapı olduğu fikrini benimser. Strauss’un görüşünde yer aldığı gibi söylem de her zaman bir yapıdan yola çıkar ve yapı aracılığıyla bir küme kurmaya girişir. Sanat ise bir kümeden (nesne artı olay) yola çıkar ve kendi yapısını bulmaya çalışır (Strauss, 2010). Yapısalcı yaklaşıma göre, tüm toplumsal görüngeler, kodlar ve kurallarla göstergesel biçimde yapılandırılmıştır, dolayısıyla da anlamlandırma ve anlam pratikleri dilsel çözümleme aracılığıyla kavranabilir (Mutlu, 2008).

Saussure, “Genel Dilbilim Dersleri” adlı eserinde, dilin konuşma yığınları ve yazılı ifadelerle biçim veren ses ve anlamlarla homojen bir sistem olduğunu belirtir. Dil sistemi bütün ilişkileri hazırlayan gösteren ve gösterilenlerden oluşur. Göstereni konuşma sesleri, gösterileni ise kavramlar temsil eder. Gösteren ve gösterilen terimlerinin, hem kendi aralarında hem de bütünle kurdukları karşıtlığı belirtmede yararlı bir kullanıma sahip olduğunu belirten Saussure, dili ‘idealleştirilmiş’ bir sistem olarak görür (Saussure, 2001). Dil psikolojik bir olgudur, dildeki herşey ruhsaldır, böylece dil, zihni özelliklere dayanılarak organize edilen kolektif bir üründür (Saussure, 2001). Yapısalcılıkta

söylem, konuşan dünyanın verisi ve anlam mübadelesiyle ilgili bir olgudur. Saussure’ün yapısalcı dilbilimi, Levi strauss’un akrabalık sistemleri üzerine incelemesi, Barthes’in mit açıklamaları, Lacan’ın öznenin yapılanması olarak söylemi ele alışıyla söylem bir inceleme nesnesi haline gelmiştir. Nesneler dil içinde yapılır; fakat gösterilenler sistemi olarak sahneye çıkarlar (Sözen, 2014). Yapısalcılık, kategorileştirmeye, ikili karşıtlığa (doğa-kültür, ham-pişmiş, medeni-yabani gibi) dayalı anlam yapılanmalarına ve konuşmaya önem verir. İkili karşıtlık ilkesi ‘öteki’nin varlığını gerekli görür. Barthes, bu durumu göstergenin doğasına bağlar. Gösterge özü gereği, dolaşan bir gerçeklik olduğu ölçüde, dolaysız bir biçimde ötekini içerir.” (Ege, 1987).

Yapısalcılık dünyanın kendisinin ne olduğunu değil, anlamlandıran insanların onu nasıl anlamlandırdıklarını keşfetme amacını taşır. Böylece yapısalcılık, herhangi bir son ya da bilimsel hakikat fikrini reddeder (Sözen, 2014). Konuşmaya dayalı açıklamalar yanında yapısalcı görüş, bir metnin söylemi için ‘anlatı’ terimini kullanır. “Anlatıda eylemi kararlaştıran kişi değil, söylemdir.” (Barthes, 1996) Yapısalcılık her bir anlatının iki parçası olduğunu öne sürer: Hikaye ve söylem. Hikaye “anlatının bileşenlerinin ne olduğu”, söylem ise “bileşenlerin nasıl oluştuğu” sorusunu yanıtlar. Anlatı içeriği ile iletişime sahne olan anlamlar söylemdir. Söylem: anlatı metni, eylemler, karakterler, olaylar ve ortamlardan; hikaye ise olay ve varolanlardan oluşur. Olaylar ve konumlar tekliği,

anlatılar ardışık bütünlüğü sergiler; hikaye kapsamı, söylem ise açıklamayı ifade eder (Akt: Sözen, 2014).

Post Yapısalcılık ve Söylem

Her metnin arkasında bir yapının bulunduğunu iddia ederek okuyucunun önemini gözardı eden yapısalcı görüşün aksine postyapısalcı görüş, okuyucuyu merkeze alır. Metnin anlamını yazar değil, okuyucu belirler. Birden çok okuyucu olduğu için, metnin birden çok anlamı vardır. Yazar, artık modernitede olduğu gibi otorite kaynağı değildir. Yapısalcılık yazarı öldürmüştür. Postyapısalcılık ise, bu öldürme faaliyetini genişletmiş yazarı öldürerek metni ve okuyucuyu önplana çıkarmıştır. Postyapısalcı anlayışta metni oluşturan yazar değil, okuyuculardır. “Her okuma aynı zamanda yazmadır” (Akt: Sözen, 2014) ifadesi postyapısalcılığın temel anlayışını ifade eder. Postyapısalcı anlayışa göre okuyucu, metne ilişkin sorularını ve metne ilişkin duyumunu okuma faaliyeti boyunca sürdürür.

İnsan anlamasına önemli katkılarda bulunan postyapısalcı görüş, yapısalcı görüşü ve yapısalcılığın kendisini üzerine inşa ettiği aydınlanma felsefesi ile bir hesaplaşma içine girer. Postyapısalcı görüş bu hesaplaşmada aydınlanma felsefesine ve yapısalcılığa üç eleştiri getirir. ilkin, postyapısalcılar, Kartezyen düşüncenin öznesi ‘birey’ fikrini eleştirerek, insanı (özneyi) spesifik bir kültür ve bilinçaltı yapılanması şeklinde düşünürler. İkinci olarak, tarihi baştan başa kuşatan bir düzen fikrine karşı çıkararak tarihsiciliği;

üçüncü olarak da anlamı eleştirirler. Anlam eleştirisi, Saussurecü düşüncede yer alan gösteren-gösterilen arasındaki dengeli ilişkinin sorgulanmasıyla başlar. En güçlü eleştiri Derrida'dan gelir. Derrida, Saussure'ü iki bakımdan eleştirir: o öncelikle, semiyolojinin yaptığı gibi, gösterge ile uç anlam arasında köprü kurmada, göstergenin bir birim olarak ele alınamayacağını ifade eder. Kökenin, aynı zamanda bir uç olduğunu açıklamayı dener. Derrida, dili sabit bir köken aldatmacılığından kurtarmak ister. Bunu da 'aşkın gösteren' ve 'aşkın gösterilen' kategorilerini kullanarak yapar. Bu anlamda, son gönderme varlıktır. Bütün gösterenlerin, gönderme yaptığı son gösteren varolmadır ve bu, varlık sorunudur. Bu anlamda Derrida, özne-nesne, doğru-yanlış, şeklinde yapılanmış ikili karşıtlık anlayışını reddeder. Bu tür karşıtlıkların yorum meselesi olduğunu, objektif denilen olayların da birer yorumdan başka hiçbir şey olmadığını belirtir. Birçok karşıtlık arasında Derrida'nın esas meselesi, varlığın metafiziğini yayan yazma ve okuma arasındaki karşıtlıktır (Akt: Sözen, 2014). Derrida'nın amacı, yazma-okuma karşıtlığının Batılı düşünceyi nasıl etkilediğini keşfetmektir. Onun yazma konusunda söylemek istediği şey, öncelikli olanı çoğulculuğa çevirmek ya da yazmanın konuşmayı öncelediğini öne sürmek değildir. Derrida, yazma ve konuşmanın birbirine karşıt değil, daha çok özdeş olduğunu savunur (Akt: Sözen, 2014).

Postyapısalcılıkta söylemler, tarafsız olmayan bilgiler şeklinde, bireylerin farklı konuşma biçimleri şeklinde

düşünülür. Söylemlerin mücadelesinin söylemlerin anlamlarını değiştirdiği düşüncesi giderek ağırlık kazanmaya başlar. Uygulamalı çalışmalarda söylem, ideolojiyi de kuşatan bir kavram olarak düşünülür. Yeni bir kavram olması sebebiyle söylem bazen ideoloji yerine kullanılırken, bazen de ideoloji karşıtı bir kavram olarak kullanılır (Akt: Sözen, 2014). Dijk’a göre, söylem, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar (Dijk, 2003). Foucault’a göre de söylem iktidarı iletir ve üretir; onu güçlendirir, ama ayrıca onu ağır ağır yokeder ve onu açığa çıkarır, kırılğan hale getirir ve ona engel olmaya olanaklı kılar. Söylem basit bir şekilde hükmetme sistemlerini veya mücadelelerini tercüme eden bir şey değildir; fakat onun için veya onun aracılığı ile mücadelenin olduğu şeydir (Dijk, 2003). Foucault’ya göre özneyi, tarihi ve bilgiyi birleştiren kavram söylemdir. Çünkü söylem onları bir taraftan değişik diziler içine yerleştirip dağıtırken bir başka açıdan da hem dizilerin oluşumuna ilişkin kuralları tanımlar hem de diziler arasında ilişkiyi kurarak gerek bu ilişkinin özelliklerini gerekse sınırlarını oldukça açık çizgilerle belirler ve aktarır. Bir başka deyişle söylemin seçici, tanımlayıcı, belirleyici ve aktarıcı özellikleri vardır (Doltaş, 2003).

Foucault’cu Bilgi/Güç Söylemi

Post-yapısalcılık yazarın ölümünden bahsederken, Foucault, bu ölüme, insanın ölümünü de dâhil eder. Yazarın ölümü, kartezyen düşüncede yerini bulan bilinç felsefesinin aşkın-öznesinin de ölümüdür. Aşkın özne,

metafizik bir öznedir; insanoğlunun kendisi değildir. İnsanın ölümü ise Foucaultcu modernite analiziyle ortaya çıktığı gibi bilginin ölümüdür (Akt: Sözen, 2014). Foucault, insanın ölümünün temelini modern episteme kaynaklarına dayandırmaz; o, kartezyen düşüncenin aşkın özne fikrine karşı, anti-kartezyen ‘söylem düzeni’ni inşa eder. Bu sebeple de Foucault, sosyal bilimlerde söylemin kurucusu olarak görülür (Akt: Sözen, 2014). Söylem düzeni, anti-diyalektik ve ateolojik, materyalist bir düzen olup şeylerin düzenine bağlı bir biçimde organize olur. Bu düzende insan, nesne ya da özne durumundadır (Sözen, 2014).

“Söylemler, dünyayla olan ilişkimiz, onun içinde yer almalığımız, değer düzenindeki yerimizi ortaya çıkaran olaylar karşısındaki bağımsızlığımız her ne ise, sadece ona ilişkindir. Söylemsel sükut, yasaklanmış söz, deliliğin paylaşımı ve hakikat istemidir.” Açıklamalarında bunlardan en sonuncusu üzerinde duran Foucault, söylemin hakikat istemine göre, içsel ve dışsal unsurlarla denetlendiğini belirtir. Yeni bir görüş (söylem) kendi içinde doğrudur, ama halihazırdaki hakikat anlayışına uygun değildir. Bu noktada yeni görüş ya hakikat istemine göre kabul edilir ya da yasaklanmaya maruz kalır (Foucault, 2003). Söylemler suskunluklardan farklı bir biçimde sonsuza değin güce/iktidara boyun eğmiş ya da ona karşı oluşturulmuş değildir. Söylem, iktidarın aracı ve sonucu olabileceği gibi, aynı zamanda karşıt bir strateji için engel ve çıkış da oluşturabilecek karmaşık ve istikrarsız bir bütündür de. “söylem iktidarı harekete

geçirir ve üretir; onu güçlendirir ama bir yandan da yıpratır, zayıflatır ve onun silinmesini sağlar. Aynı biçimde sükut ve giz, iktidarı korur, onun yasaklarını sabitleştirir, fakat aynı zamanda çatışmaları yumuşatır ve az ya da çok karanlık hoşgörülere yer açar (Foucault, 2012). Söylem, görünebilir belgeler, merkez ve görecelik ve karşıt söylemsel güçler arasında yer alan durumlara ilişkin sağlam bir konuşma olmalıdır (Akt: Sözen, 2014). Söylemsel pratikler, basit olarak söylem üretme yolları değildir. Söylem pratikleri, kendilerine özgü bir düzen içinde kurumlarda, teknik süreçlerde, genel davranış kalıplarında içkindir (Sözen, 2014).

Foucault'ya göre, görünenin kendine özgü bir düzeni bulunduğu gibi, söylenenin ya da söylemin de kendine özgü bir düzeni bulunur. Foucault söylemin aşağıdan yukarıya doğru işleyişini incelemiştir. Foucault'ya göre, söylemin düzeni ile toplumun düzeni aynı şeydir ve mevcut düzenin sürdürülmesine tehdit oluşturabilecek söylemlerin gündeme taşınması, sistemin türlü aygıtları ile denetlenmektedir. En bilinen dışsal denetim yollarından biri yasaktır, yani her önüne gelenin her şeyi söyleme hakkı yoktur. Bir başka denetim yolu normalleştirme politikalarıdır. Normalleştirme politikalarıyla dışlananlar, konuşsa bile sözünün bir değeri bir ağırlığı yoktur, söyleminin yayılabilmesi, diğer insanlar tarafından duyulabilmesinin imkânı yoktur. Söylemi denetlemenin bilinen bir başka mekanizması ise, bazı konuların tabu ilan edilmesidir. Ve sonuncusu ise doğruluk istencidir (Foucault, 2003). Foucault'a göre dışsal denetim

yollarının destekçisi durumunda içsel denetim mekanizmaları da vardır. İçsel denetim mekanizmalarının da işletilmesiyle yaygın söylem, zamanla toplum tarafından içselleştirilir, kanıksanır ve artık sorgulanmaktan kurtulmuş olur (Foucault, 2003). İçsel denetim mekanizmalarından birisi kuralların sürekli yeniden güncelleştirilmesi suretiyle yapılan disiplinlerin söylemi sınırlamasıdır. Konu sınırlamasından başka, söyleme erişecek kişilerin seyreltilmesi de söylemin denetiminde kullanılan stratejilerden biridir. Söylemlerin devreye sokulduğu koşulları belirlemek suretiyle, söyleme erişebilecek kişiler belli kurallara uymaya zorlanarak, her önüne gelenin söyleme ulaşmasına izin verilmez, böylece söylemde bulunacak kişiler ayıklanır, seyreltilir (Foucault, 2003). Toplumda hâkim söylemsel düzenin oluşturulması ve devam ettirilmesi için söylem üretme hakkına sahip olanlar; gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler, akademisyenlerdir. Bunlar, sembolik seçkinler ya da iktidar seçkinleri olarak adlandırılmaktadır ve söylemin üretim ile denetimini ellerinde bulundurmaktadır. Toplumsal iktidarın kurulmasında ve yeniden üretiminde bu seçkinlerin önemli rol oynadığı kabul edilmektedir (Rigel, 2000). İktidar, bir kişinin ya da grubun bir başka kişi ya da grup üzerinde, onun ya da onların ne yapabileceği, ne yapması gerektiği vb. konularda etkili olmasını da kapsar. Bu yönüyle iktidar, tüm kişi, grup ve toplum ilişkileri için geçerli bir kavramdır ve toplumsal iktidar, kişinin ve grupların iktidarında olduğu gibi çoğunlukla söylemler yoluyla kurulur ve işler (Dijk, 1999).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Söylem kavramı üzerine odaklanan bu çalışma kavramı hem genel hatlarıyla hem de postmodern yazarların bakış açısıyla ele alıp incelemiştir. Söylem, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı’da sosyal olguları açıklamada önemli bir kavram olarak kullanılmıştır. 1960’larda daha çok dilbilim çalışmalarında ortaya çıkan söylem kavramı, daha sonra ideoloji, kültür, güç/iktidar gibi kavramlarla yanyana kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın kökeninde ‘tartışma, konuşma ve koşuşturma’ anlamına gelen ‘discursus’ sözcüğü bulunmaktadır. Kavram, “düzenli düşünce, usallık; düşüncelerin özel olarak aktarılması, konuşma; bir konuya ilişkin resmi, düzenli ve uzunca düşünce aktarımı” gibi anlamları içinde barındırmaktadır.

Dil pratikleri olarak söylemler, düzenlilikler, çelişkiler, kışkırtmalar, mücadeleler, baskı, açığa çıkma, özgürleşim, müzakere, uyum, çatışma, vs. gibi birtakım sosyal durumlara; daha doğrusu sosyal bağlamlara ilişkindir. Söylem, doğal olarak süregiden etkileşim ve iletişim ortamlarında mevcudiyet kazanır. Dil pratiğinin mevcudiyeti, sadece anlatımlar ve beyanlar şeklinde anlaşılmamalıdır. Söylem, dil pratiğinin ifşa edilmediği anda da bir söylem olarak kabul edilir: Sözen’e göre konuşan ve dinleyen bir dünyanın verisi olarak söylem; bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mücadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir. Bir süreç olarak söylem, anlatım ve konuşma eylemlerinin içsel kurallarıyla

düzenlenir. Söylemin kendi içsel kuralları, söylem düzenlerini oluşturur ya da söylem, düzenlenmiş sistemlerden müteşekkildir. Söylem konusunda teorik yaklaşımlar söylemi bir metin gibi pratik yaklaşımlar ise insanların karşılıklı konuşmalarında ortaya çıkan anlam mübadeleri olarak görür (Sözen, 2014).

Söylemlerde kullanılan sözcüklerin anlamları ‘neyi açıkladıkları’na ve ‘nerede açıklandıkları’na göre değişir. Bir diyalog süreci olarak söylemin değişebilirliğinde, aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir. Bir fabrikanın çalışan kesiminin söylemiyle yöneticilerin söylemi, hastanedeki hastaların söylemiyle doktorların söylemi çelişebilir. Fakat ne çalışan kesimin söylemi ne de yönetimin söylemi, ne hastaların ne de doktorların söylemi hastanenin veya fabrikanın söylemini belirleyemez. Bu bütün kurumsal yapılarda; üniversitede, okulda, hapisanede, ailede vs. böyledir. Tekcil birimlerde söyleme ilişkin dil pratiği, tek başına varolamaz ve tek başına ortaya çıkamaz. Söylemin ya da söylemlerin bir diğeriyle ilişkisi veya diğer söylemlerce yeniden üretilmesi söz konusudur. Bu türden ilişkiler, söylemin hem diyaloga dayalı inşasına hem de söylemin kendi kendisini inşasına katkıda bulunur (Sözen, 2014).

Yapısalcı anlayış, dilin ardında her zaman bir yapı olduğu fikrini benimser. Strauss’un görüşünde yer aldığı gibi söylem de her zaman bir yapıdan yola çıkar ve yapı aracılığıyla bir küme kurmaya girişir. Sanat ise bir kümeden (nesne artı olay) yola çıkar ve kendi yapısını bulmaya çalışır (Strauss, 2010). Yapısalcı yaklaşıma göre,

tüm toplumsal görüngeler, kodlar ve kurallarla göstergesel biçimde yapılandırılmıştır, dolayısıyla da anlamlandırma ve anlam pratikleri dilsel çözümleme aracılığıyla kavranabilir (Mutlu, 2008).

Her metnin arkasında bir yapının bulunduğunu iddia ederek okuyucunun önemini gözardı eden yapısalcı görüşün aksine postyapısalcı görüş, okuyucuyu merkeze alır. Metnin anlamını yazar değil, okuyucu belirler. Birden çok okuyucu olduğu için, metnin birden çok anlamı vardır. Yazar, artık modernitede olduğu gibi otorite kaynağı değildir. Yapısalcılık yazarı öldürmüştür. Postyapısalcılık ise, bu öldürme faaliyetini genişletmiş yazarı öldürerek metni ve okuyucuyu önplana çıkarmıştır. Postyapısalcı anlayışta metni oluşturan yazar değil, okuyuculardır. “Her okuma aynı zamanda yazmadır” (Akt: Sözen, 2014) ifadesi postyapısalcılığın temel anlayışını ifade eder. Postyapısalcı anlayışa göre okuyucu, metne ilişkin sorularını ve metne ilişkin duyumunu okuma faaliyeti boyunca sürdürür

Post-yapısalcılık yazarın ölümünden bahsederken, Foucault, bu ölümüne, insanın ölümünü de dâhil eder. Yazarın ölümü, kartezyen düşüncede yerini bulan bilinç felsefesinin aşkın-öznesinin de ölümüdür. Aşkın özne, metafizik bir öznedir; insanoğlunun kendisi değildir. İnsanın ölümü ise Foucaultcu modernite analiziyle ortaya çıktığı gibi bilginin ölümüdür (Akt: Sözen, 2014). Foucault, insanın ölümünün temelini modern episteme kaynaklarına dayandırmaz; o, kartezyen düşüncenin aşkın özne fikrine karşı, anti-kartezyen ‘söylem düzeni’ni inşa

eder. Bu sebeple de Foucault, sosyal bilimlerde söylemin kurucusu olarak görülür (Akt: Sözen, 2014). Söylem düzeni, anti-diyalektik ve ateolojik, materyalist bir düzen olup şeylerin düzenine bağlı bir biçimde organize olur. Bu düzende insan, nesne ya da özne durumundadır (Sözen, 2014).

Sonuç olarak söylem çok çeşitli olay ve olguları açıklamak amacıyla sıklıkla başvurulmuş bir kavram olarak postmodern anlayışın ortaya konulmasında merkezi kavramlardan birini oluşturmaktadır. Bu kavram içinde bulunduğumuz dönemin sosyal olaylarının ve farklı bakış açılarının ifade edilmesinde de açıklayıcı bir işlev görmektedir.

KAYNAKÇA

- Barrett, M. (2004). *Marx'tan Foucault'ya ideoloji* (A. Fethi, Çev.). Doruk Yayıncılık.
- Barthes, R. (1988). *Anlatıların yapısal çözümlemesine giriş* (M. Rifat, Çev.). Gerçek Yayınevi.
- Barthes, R. (1996). *S/Z* (S. Öztürk Kasar, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Dijk, T. V. (1999). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. M. Küçük (Der.), *Medya iktidar ideoloji* içinde. Ark Yayınları.
- Dijk, T. V. (2003). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban & Z. Özarslan (Der.), *Söylem ve ideoloji; mitoloji, din, ideoloji* içinde (ss. 13-130). Su Yayınları.
- Doltaş, D. (2003). Söylem ve yazın. *Söylem üzerine* içinde (2. basım, ss. 48-55). Metu Press.
- Ege, R. (1987). Roland Barthes'in söylem kavramı üzerine. E. Batur (Yay. Haz.), *Roland Barthes yazı nedir?* içinde. Hil Yayın.
- Ellul, J. (2012). *Sözün düşüşü* (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Fairclough, N. (2003). Dil ve ideoloji. B. Çoban & Z. Özarslan (Der.), *Söylem ve ideoloji; mitoloji, din, ideoloji* içinde (ss. 155-171). Su Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Ders özetleri 1970-1982* (S. Hilav, Çev., 6. basım). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıoven, Çev., 4. basım). Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y. G., & Çomak, N. A. (Der.). (2009). *Metin çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınları. (Not: Orijinal listede Van Dijk yazar olarak tekrarlanmış ancak derleyenler İnceoğlu ve Çomak olarak belirtildiği için

- APA 7 formatına uygun olarak derleyen odaklı düzenlenmiştir).*
- Kocaman, A. (2003). Dilbilim söylemi. *Söylem üzerine* içinde (2. basım). Metu Press.
- Mutlu, E. (2008). *İletişim sözlüğü* (5. basım). Ayraç Kitabevi.
- Özlem, D. (2003). *Hermeneutik üzerine yazılar*. İnkılap Kitabevi.
- Rigel, N. (2000). *Haber*. Der Yayınları.
- Ruhi, Ş. (2003). Söylem ve birey. *Söylem üzerine* içinde (2. basım, ss. 12-26). Metu Press.
- Saussure, F. (2001). *Genel dilbilim dersleri* (B. Vardar, Çev.). Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Sözen, E. (2014). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Birleşik Kitabevi.
- Strauss, L. (2010). *Yaban düşünce* (T. Yücel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Üşür, S. S. (1997). *İdeolojinin serüveni: Yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme*. İmge Kitabevi.
- Wittgenstein, L. (2011). *Tractatus logico-philosophicus* (O. Aruoba, Çev.). Metis Yayınları.
- Zeyrek, D. (2003). Söylem ve toplum. *Söylem üzerine* içinde (2. basım, ss. 27-47). Metu Press.

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM: ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Fatma Güven Karahan *

GİRİŞ

Günümüzde kimlik, kültürel farklılıklar, öteki, çoğulculuk, çok kültürlülük, küreselleşen dünya düzeni gibi birbiri ile ilişkili kavramlara sıkça rastlanmakta ve bu alanlarla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Kültür kavramına baktığımızda çeşitli tanımlar mevcut olmakla birlikte bu tanımların ortak paydasına bakıldığında kültürü kısaca bir toplumun yaşam biçimi olarak ele aldıkları görülmektedir. Kültürü, bir arada yaşayan insan topluluklarının beşikten mezara değin yaşamlarına yön veren unsurlar toplamı olarak tanımlayabiliriz. Kültür dediğimizde insanın ürettiği her şeydir. Kültür, öğrenilir, tarihidir ve süreklilik taşır. Kültürün gelecek nesillere aktarılması için de iletişim şarttır. Bireylerin tutum, algı, düşünce, istek ve arzularını karşı tarafa bildirmek ve karşılıklı etkileşimde bulunmak olan iletişim eylemi, insanların kültürel öğeleri öğrenip, benimsemesi kısacası toplumsallaşmasını sağlayan en önemli araçtır. İletişim, katılanların bilgi ve sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri

* İletişim Uzmanı, Eskişehir, fatmaguvennl@gmail.com,

algılamaya, anlam vermeye, yorumlamaya ve benimsemeye çalıştıkları bir süreçtir (Özodaşık, 2009:9).

Kültür ve iletişim kavramlarının sentezinden oluşan kültürlerarası iletişim kavramı ise kısaca farklı kültürlere mensup bireylerin çeşitli sebeplerle bir araya gelerek etkileşimde bulunmasıdır. Özellikle küreselleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, insan, sermaye, kurum, mal ve hizmetlerin ülke sınırlarının da dışına çıkmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler kültürlerarası iletişim ve etkileşimi yoğunlaştırmış ve ulus ile uluslararası ilişkileri arttırmıştır. Bu sayede farklı kültürel kodlara sahip bireyler çeşitli nedenlerle kültürlerarası etkileşimde bulunmaktadır. Kültürlerarası iletişimde bulunan bireyler genellikle içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısından, kalıp yargılarından, tutum ve davranışlarından hareket ederler.

Kültürlerarası iletişimde, etkileşime geçenlerin ‘kültürel değerleri, gelenek ve görenekleri, davranışları, anlatım ve konuşma tarzları, eğitim şartları, yaşam tarzları ve değer yargıları’ gibi unsurlar kültürel farklılıkları anlamada etkili olmaktadır. Türkiye bazında baktığımızda her bölgenin kültürel yapısı birbirinden farklıdır. Yeme, içme, giyim, dil, mezhep, gelenekler, adetler gibi bir çok kültürel öge aynı ülkenin farklı bölgelerinde hatta illerinde bile birbirinden farklılaşmaktadır. Egemen kültürlerinin dışında farklı kültürlerle karşılaşan bireyler, bu etkileşim sürecinde kimi zaman o kültürü benimseyip uyum sağlamakta kimi zaman da bir kültür çatışması yaşayabilmektedirler. Türkiye’de hem birden fazla dilin

kullanıldığı hem de gelenek, görenek, değer yargıları ve yaşam şartları farklı olan insanların bir arada yaşadığı bölgelerden biri de Doğu Anadolu Bölgesi'dir. Farklı kültürel kodlara sahip bir bölge olan Doğu Anadolu'da görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları kültürel farklılıkları tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, öğretmenlerin gözlemleri ve deneyimlerinden yola çıkılarak, yaşanan kültürel farklılıklar tespit edilecektir. Çalışmada, öncelikle "Kültür", "İletişim", "Kültürlerarası İletişim" gibi kavramlar ele alınacak, ardından elde edilen bulgulara yer verilecektir.

1. Kültür Kavramı

Kaynağını insandan alan kültür, en basit tanımıyla bir toplumun yaşayış biçimi, inanç, örf, adet, değer, gelenek, görenek, davranış, giyim, yemek, sanat gibi bir çok maddi ve manevi unsurları içinde barındıran yaşam şeklidir. Kültür kavramı ile ilgili çok sayıda tanım mevcuttur o yüzden kültürün tek bir tanımını yapmak güçtür. Kültürün kelime anlamı ile ilgili dil bilimcilerin genel görüşleri incelendiğinde "Kültür" kelimesinin Latince'de Colera kökünden gelen "Cultura" sözcüğünden geldiği ve ekip, biçmek anlamını taşıdığı gibi bir görüş birliği mevcuttur. Ünlü edebiyat ve kültür kuramcısı Terry Eagleton, kültürün doğadan türemiş bir kavram olduğunu söyler ve kültürü şöyle tanımlar: "Kültür, özgün anlamlarından biri çiftçilik ya da doğal gelişme eğilimidir. Kültür ile aynı kökten gelen "coulter", saban demirinin ağzı demektir. İnsan faaliyetlerinin en inceliklisine işaret eden kelimemizi

emek ve tarımdan, gelişim ve üründen alırız. Kültür üstünkörü bir ifadeyle, özgül bir grubun yaşam tarzını oluşturan değerler, adetler, inançlar ve pratikler bileşiği olarak özetlenebilir” (Eagleton,2005a: 9-46).

Taylor’a göre de kültür, ”bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, adetleri ve bireyin toplumun bir üyesi olarak kazandığı diğer tüm yeti ve alışkanlıkları içeren bütündür” (Taylor, 1781:1). Kültür kavramı TDK’da, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ve bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kültürü genler aracılığı ile aktarılamayan her şey olarak gören ve insanın sonradan edindiği duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimi olarak tanımlayan Eagleton, kültür kavramının önemini şöyle ifade eder:

“Kültür, başlangıçta tümüyle materyalist bir süreci imlemiş, zamanla mecazi olarak tinsel meselelere kaymıştır. Buna bağlı olarak kelime, kendi anlam haritasını çıkarırken insanlığın kır yaşamından kent yaşamına, domuz besiciliğinden Picasso’ya, toprağı işlemeden atomu parçalamaya uzanan tarihsel değişimini de gözler önüne serer. Kültür yalnızca ona uygun olarak yaşadığımız şey değildir. Aynı zamanda, büyük ölçüde uğruna yaşadığımız şeydir. Sevgi, akrabalık, anı, yakınlık, mekan, topluluk, duygusal doyum, entelektüel zevk, nihai anlam hissiyatı; bunların büyük bir bölümü çoğumuza insan hakları bildirileri ya da ticari

antlaşmalardan daha yakındır’’ (Eagleton, 2005b: 10-152).

Kültür kavramı, UNESCO’nun Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde, ’’geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, gelenek ve inançlarını da kapsayan bir olgudur’’ şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 1982).

Kültürün çeşitli süreçleri mevcuttur. Bunları; kültürlenme, kültürel gecikme, kültürel yayılma, kültürlenme, kültür şoku, kültür karmaşası, kültürel yozlaşma, kültür değişmesi ve zorla kültürlenme şeklinde sıralayabiliriz. Bütün bu tanımların ortak noktasına baktığımızda; kültürün doğuştan değil, sonradan edinildiği ve toplumun inanç, değer yargıları, adet, gelenek ve görenek, yaşam tarzı gibi bir çok unsurdan oluştuğu görülmektedir. Kişi, beşikten mezara kadar içinde yaşadığı kültürel unsurlara göre hayatını şekillendirmektedir. Kültür, aynı zamanda insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzenidir.

2. İletişim Kavramı

İletişim, insanlık ve hatta tüm canlı varlıkların tarihi ile eş zamanlıdır diyebiliriz. İletişimi sadece insanlara özgü bir özellik olarak görmemek gerekir. İletişim kavramı,

tüm canlı varlıkları içinde barındıran geniş bir alandır. Kişi, iletişim olmadan sosyal yapısını bu kadar uzun sürdüremez. İnsanlar, çeşitli nedenlerden dolayı iletişime ihtiyaç duyarlar. İletişim, kişinin doğasında var olan ve kişinin yaşamını sağlıklı sürdürmesi için başka insanlarla bazen haz almak, bazen hayatları ile ilgili aldıkları kararları paylaşmak, bazen içsel duygularını paylaşmak, bazen bilgi edinmek gibi bir çok sebepten dolayı iletişime geçerler.

İletişim kavramına baktığımızda Latince'den geldiğini görüyoruz. Latince'deki anlamlarına baktığımızda; 'communis' yani 'ortak', 'communicare' 'ortak bir edimde bulunmak', 'bir nesneyi iki grup arasında paylaşmak, karşılıklı bildirimde bulunmak', 'görüş alış verişinde bulunmak ve konuşmak' gibi anlamlara denk geldiği görülmektedir. İletişim kavramı, Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde şöyle geçer: "Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlararası söz, el, kol hareketi, yazı, görüntü aracılığıyla değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim sürecidir."

İnsanların yaşadığı toplumda kendisinden önce var olan kuralları öğrenmesi, diğer inançları benimsemesi ve bunlara uygun olarak kendine verilen rolleri oynaması yani toplumsallaşması iletişim ile gerçekleşir. İletişim bir süreç olarak çeşitli öğelerden oluşur. Bu öğeler; 'Kaynak, Mesaj, Kodlama-Kod açma, Kanal, Alıcı, Geri Bildirim ve Gürültü' olarak sıralanabilir. Çok çeşitli iletişim türleri mevcuttur. Kişilerarası iletişim, içsel iletişim, kültürlerarası iletişim, örgütsel iletişim, grup iletişimi gibi

bir çok iletişim türü bulunmaktadır. İletişim olgusu, insanların kendilerini ve yaşamış oldukları dış dünyayı anlama ve yorumlama isteklerine dayanmaktadır. Öyle ki, insanoğlu, iletişime, kendi iç dinamiğinde barındırdığı sosyal enerjiden dolayı ihtiyaç duymaktadır. Bu sosyal enerji ise, insanın ‘zoon logon ekhon’ yani, konuşan bir varlık oluşundan kaynaklanmaktadır (Akarsu, 1998: 36).

İletişimin tanımı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Basın Sözlüğü’nde ise şöyle geçmektedir: “Birbirlerine, ortamlarındaki nesneler, olaylar, olgularla ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini birbirine aktaran, aynı olgular, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan benzer duygular taşıyıp bunları birbirlerine açıklayan insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce, duygu bildirimidir” (İ.Ü. Basın Sözlüğü, 1998: 68).

Kullanıldığı alanlara göre çeşitli anlamlar taşıyan iletişim kavramının birçok değişik tanımı yapılmıştır. Bu tanımların genel özellikleri göz önüne alındığında, iletişimin, insanların duygu, düşünce, bilgi, yargı vb. gibi kavramları, belirli kodlar ve simgeler aracılığıyla anlamlı iletilere dönüştürerek, aralarında kültür birliği taşıdığı veya taşımadığı diğer insanlarla veya çevrelerle paylaştıkları dinamik bir süreç olduğu söylenilebilir (Yalçın ve Şengül, 2007:750).

İletişim, en basit tanımıyla düşünce ve duyguların, bilgi ve becerilerin çeşitli simgeler yoluyla iletilmesidir.

3. Kùltùrlerarası İletişim

Kùltùr ve iletişim kavramları üzerinden şekillenen ve bu iki kavramın sentezinden oluşan kùltùrlerarası iletişim kavramı, farklı kùltùrlerden gelen ve bu kùltùrel kodlarla donatılmış olan bireylerin çeşitli sebeplerden dolayı bir araya gelerek iletişim alış verişinde bulunmalarıdır. Bu disipline tarihsel olarak bakacak olursak, kùltùrlerarası iletişim kavramını ilk kez kullanan kişi Amerikalı antropolog Edward T. Hall olmuştur. Hall'ın 1959'da yayınladığı "Sessiz Dil" isimli kitabı alanın kurucu belgesi niteliğindedir. Hall için kùltùrlerarası iletişim paradigmasının ana unsurları sözsüz iletişim, bilgi alışverişi, kùltùrel farklılıkların kabulü ve eğitimidir (Güven, 2015: 107).

Kùltùrlerarası iletişim kavramı kısaca farklı ÷lkelerde ya da aynı ÷lkede yaşayanların farklı yaşayış biçimlerine, bilgi ve deneyimlere, gelenek ve göreneklere sahip bireyler arasında gerçekleşen etkileşim ve iletişim türüdür. Farklı kùltùrlerin ve bu kùltùrlerin alt kùltùr üyeleri arasındaki iletişime dayanan kùltùrlerarası iletişimin genel amacı, etkileşime geçtiğı diğerkùltùr÷ anlama, tanıma, kendini doğru ifade edebilme, kùltùrlerarası işbirliğı ve dayanışma, gerektiğinde uyum sağlama ve tüm kùltùrel farklılıkları ortak evrensel değerkler etrafında toplamak şeklinde sıralayabiliriz.

Kartarı, kùltùrlerarası iletişim kavramını şöyle tanımlamaktadır: "Farklı kùltùrlere mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancınn algılanması, açıklanması ve kùltùrel farklılıkların

gözetilmesi gibi konuları inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalıdır.” (Kartarı, 2001a: 22). Bu nedenle algılama, klişeleştirme, akültürasyon ve enkültürasyon, kültürel değişme ve modernleşme, göç ve kültürel kimlik sorunları gibi konular kültürlerarası iletişimin inceleme alanı içine girer. Disiplinlerarası bir özellik taşıyan kültürlerarası iletişimin amacı, farklı kültürlerden insanlar arasında gerçekleşen iletişimi anlamak ve açıklamak, iletişim süreçleri ile ilgili tahminlerde bulunmaktır. Bu amaca ulaşmak ancak etkileşim sürecine giren bireylerin mensup oldukları kültürleri iletişim açısından incelemek ve tanımakla mümkündür. Kültürlerarası iletişim, yerli ve yabancı kültür sistemlerinin betimlenmesi ve analizinde iletişim bilimleri, kültürel antropoloji, halkbilimi, etnolojinin; sözlü iletişimin betimlenmesi ve analizinde dilbilimin; farklı kültürlere mensup bireyler arasındaki iletişimin açıklanmasında kültürlerarası psikolojinin ve kültürlerarası pedagojinin teori ve yöntemlerinden yararlanılır (Kartarı, 2001b: 12-13)

Kültürler arası iletişimin günümüzde yalnızca ülkeler arası ya da farklı etnik gruplar arası iletişimi kapsamadığı ve bu iletişimde ortaya çıkan ve çıkabilecek problemlerin temel kaynağının farklı dillerde anlaşmaktan öteye gittiği akılda tutulmalıdır. Bu nedenle kültürlerarası iletişim dendiğinde hem farklı toplumlar arası iletişimi hem de aynı toplum içerisinde var olan mikro kültürlerarası iletişimi anlamak gerekir (Suppan, 2008: 97-98).

Kültürlerarası iletişim kavramı, kültürün bütün öğeleri ile ilişkili olan bir kavramdır. Örneğin başka bir ülkeye

giden biri dil, din, giyim, yeme-içme, davranış, gelenek-görenek gibi bir çok kültürel unsur bakımından farklılıklar yaşayacaktır. Bu farklılıklara alışmak ve uyum sağlamak elbette ki zaman alacaktır. Kültürlerarası iletişim sürecinde, farklı kültürlerden gelen bireylerin birbirlerinin kültürleri hakkında ne kadar fazla bilgiye sahip olurlarsa o kadar doğru ve uygun iletişim davranışını seçebilecekleri ve böylelikle kurdukları iletişimin etkililiğinin de yükseleceği ifade edilmektedir (Bozkaya ve Aydın, 2010: 32).

Kültürlerarası iletişim çalışmalarında üzerinde durulan ve çözümlenmeye çalışılan ortak sorunlar ise şöyle sıralanabilir:

- İnsanları belli kalıplara yerleştirme (stereotip)
- Diğerleri hakkındaki ön yargılar
- Cinsiyet, yaş, ırk, din gibi farkların getirdiği olumsuzluklar ve yanlış anlamalar
- Kültürel değerleri taşıyan insanın hoşgöründen yoksun olması
- Kültürün dışa kapalı, dışa karşı şüpheli ve katı olması
- Kendini beğenmişlik ve diğer kültürlerle saygı eksikliği
- Kültürel empati yokluğu (Özdemir, 2011: 30).

Günümüzde Teknolojinin gelişmesi ve ulaşımın daha kolay olması beraberinde farklı ülkelere, bölgelere, illere göçü ve farklı kültürlerle karşılaşma olanağını arttırmıştır.

Aynı şekilde Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlar da çeşitli sebeplerden dolayı farklı illere göç etmek durumunda kalabilmektedirler. Bu süreçte farklı kültürlerle karşılaşmaktadırlar ve bu kültürlerarası iletişim sürecini yaşamaktadırlar. Özellikle birbirinden çok farklı kültürlerin karşılaşması sonucunda önemli sorunlar ve kültürel şoklar yaşanmaktadır. Bu sorunlarla baş etmek ancak sağlıklı bir kültürlerarası iletişim ortamı ile mümkün olmaktadır. Kültürlerarası iletişimin başarısını doğrudan etkileyen unsurların başında yanlış anlamalar, önyargılar, algısal farklılıklar, kültürel şoklar ve etnomerkezci yaklaşımlar gelmektedir. Bu unsurlar iletişimin kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve dolayısıyla kültürlerarası iletişimin önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu engellerin aşılması için öncelikle kültürlerarası iletişim becerilerini geliştirmek gerekir. Bunun için önyargılardan ve genelleştirmelerden kaçınmak, kültürel farklılıklara karşı duyarlı olmak, küçümseme ve suçlamalardan uzak durmak gerekir (Pınar,2016 : 99-1009).

4. Kültürlerarası İletişim Engelleri ve Duyarlılık Modeli

Kültürlerarası iletişim süreci, birbirinden farklı kültürlerin maddi ve manevi kültür öğeleri ile etkileşime geçmesi, karşılıklı algılama, anlama, kabul, saygı göstermesi ve bu etkileşim sonucu yeni maddi ve manevi değerlerin üretilmesidir. Kültürel farklılıkların başında dil çeşitliliği, kullanılan jest ve mimikler, dini inançlar ile gelenek ve göreneklere bağlı davranış biçimleri gibi bir

çok unsurdan oluşmaktadır. İşte aynı zamanda kültürün bir parçası olan bu düşünceler, iletişim, adet, gelenekler, inançlar insan davranışının da bir bütünüdür. Kültürlerarası iletişimde ön plana çıkan uyumsuzluk konuları dil, dünya görüşü, yaşam tarzı, dini inançlar vb faktörlerdir. Aynı dinin mensupları olan kültürler için din, bir kültürel çatışma ortamı oluşturmayabilir. Örneğin Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan biri ile İstanbul'da yaşayan biri karşılaştıklarında aralarında din konusunda bir çatışma yaşanmayabilir. Çünkü ikisi de aynı dine mensup kişilerdir. Ancak farklı kültürel kodlara sahip olan bu kişiler arasında dil, dünya görüşü ve davranışlar gibi diğer kültürel konularda çatışma yaşanabilir.. Bunu kültürlerarası boyutta düşündüğümüzde, Türkiye'den başka bir ülkeye giden biri ile orada yaşayanlar arasında din, dil, jest ve mimikler, selamlaşmalar, davranışlar, gelenek ve görenekler gibi bir çok kültürel unsurda çatışma yaşanması kaçınılmazdır. Genellikle iki kültür arasında ne kadar çok farklılık varsa kültürlerarası iletişim engelleri de o kadar fazla olur. Bunların yanında ön yargılar, etnomerkezcilik, insanları belli kalıplara yerleştirme, empati kurma eksikliği gibi bir çok unsur kültürlerarası iletişimin engelleri arasındadır. Bu engeller aşılmadığı sürece sağlıklı bir iletişim kurmak zordur.

Kültürel farklılığın öne çıktığı ortamlarda bu farklılıklar ile baş etmek, etkin ve uygun iletişim kurmak ve iletişim becerileri ortaya koyabilmek öncelikle kültürlerarası duyarlılık kazanmak ile mümkün olabilmektedir. Kültürel farklılıklar karşısında duygusal

ve bilişsel boyutlarda gelişim göstermek bireyi kültürlerarası iletişim yeterliliğine, kısacası davranışsal gelişime taşıyacaktır. Bu bağlamda kültürlerarası iletişim eğitiminde duyarlılık gelişiminin sağlanması bir ön koşul ve belirleyici bir unsur olmaktadır (Aksoy, 2016: 39).

Kültürlerarası duyarlılık, kültürel farklılıkların anlamlandırılması ve değerlendirilmesinde kültürlerarası iletişim açısından uygun ve etkili davranış biçimini teşvik eden pozitif bir duygu geliştirebilme yeteneğidir. Kültürlerarası duyarlılığın temel göstergesi olarak farklı kültürlere, alt kültürlere ve aidiyet bağlarına yönelik olumlu duygularla yaklaşılması gereği karşımıza çıkmaktadır. Olumlu duygulardan kasıt ise farklılıkların önyargısız, stereotipler kullanılmaksızın, etnomerkezcilikten uzak ve yargılanmaksızın değerlendirilmesidir. Bu da anlama, tanıma, onaylama, saygı gösterme, görecelik gibi özelliklerle karakterize olan bir duygu dünyası ve zihin iklimine gönderme yapar (Balcı ve Bekiroğlu, 2014: 434).

Milton J.Bennet tarafından geliştirilen ‘‘Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli’’ (KDGM), kısaca insanların kültürel farklılıklar ile karşılaştıklarında verdikleri farklı tepkileri açıklamak için oluşturulan bir modeldir. Ana hedefi, farklı kültürlerden insanların karşılaşmalarını ve birlikte yaşamalarını kolaylaştırmak olan modelde kültürel uyumun gelişim basamakları etnomerkezcilikten, etnogöreceliğe doğru sıralanmaktadır. Sürecin ilk aşamalarında farklılığın reddedilmesi, farklılığa karşı savunma ve farklılığın azaltılması ya da minimize

edilmesi görülmektedir. Etnogörecelik boyutundaki aşamalar ise farklılığın kabul edilmesi, farklılığa uyum sağlama ve son olarak bütünleşme şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 1. Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli (Bennett, 1986)

Etnomerkezci aşamalar			Etnogöreceli aşamalar		
Reddetme	Savunma	Azaltma	Kabul Etme	Uyum Sağlama	Bütünleşme

İnsanların kültürel farklılıklarla karşılaştıklarında verdikleri tepkileri belirlemek için Bennett tarafından geliştirilen bu modele göre, insanların kültürel farklılık tepkilerinin altı gelişim evresinden oluştuğu ve bu evrelerin bir önceki evrenin gelişimiyle oluştuğu öngörülmektedir. “Reddetme” evresinde, kültür etkileşimine geçen birey, kültürel farklılıkların varlığını reddederler. “Savunma” aşamasında ise “biz” ve “onlar” gibi kutuplaşmalar oluşur. “Azaltma” evresinde de bireyler herkesin benzer olduğuna inanırlar. Etnogörecelik aşamasına geçildiğinde ise ilk olarak “Kabul etme” durumu gerçekleşir. Bu aşamada kültürel farklılıklar kabul edilir ve saygı gösterilir. “Uyum sağlama” aşamasında ise farklı kültürlerle uyum sağlanır. En son aşama olan “Bütünleşme” de ise birey artık farklı kültürlerle karşı ılımlı ve o kültürle bütünleşme sürecindedir.

5. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmada, Doğu Anadolu Bölgesi'ne atanan öğretmenlerin karşılaştıkları kültürel farklılıklardan kaynaklı çatışmaların neler olduğu ve yaşadıkları kültürel iletişim engelleri hakkında bilgi almak amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanarak 12 öğretmenle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler tablolastırılarak nitel yönteme tabi tutulmuştur. Niteliksel yöntemin benimsendiği bu çalışmanın örneklemi ise Ağrı ve Van illerinde görev yapan 12 öğretmendir. Çalışma kapsamında katılımcılara 10 adet soru sorulmuştur. Bu sorular şu şekildedir:

1. İsim, yaş, görev yaptığınız il ve branşınız nedir?
2. Nerelisiniz?
3. Kaç yılında bu bölgeye atandınız?
4. Bölgenin kültürel yapısı hakkındaki ilk izlenimlerinizi paylaşır mısınız?
5. Öğrencilerinizle olan diyaloglarınızda ne gibi problemler yaşıyorsunuz/yaşıyorsunuz?
6. Çok dilli bir bölgede görev yapmanın zorlukları nelerdir?
7. Kültürel açıdan karşılaştığınız zorluklar oldu mu, varsa nelerdir?
8. En çok hangi kültürel farklılıklar sizi etkiledi?
9. Konu çerçevesinde bölge halkı ya da öğrencileriniz ile yaşadığınız bir anınızı paylaşır mısınız?
10. Kültürel farklılıklara olan bakış açınızda bir değişim oldu mu?

6. Araştırmanın Önemi

Çalışmadan elde edilecek sonuçların, aynı ülkenin farklı bölgelerinde yaşayanların bir araya geldiklerinde karşılaştıkları kültürel çatışmaların ve engellerin ne olabileceği konusunda bilgi vermesi açısından önemlidir. Ayrıca medyanın yıllardır Doğu Anadolu Bölgesi hakkında ürkütücü bir tablo çizdiği, bölgeyi tanımayanların zihninde korkunun, terörün, dışlanmanın yaşandığı bir bölge imajı oluşturulduğu açıkça bilinmektedir. Bu imajın bölgeye gelenler üzerindeki yansımalarının nasıl olduğunun ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Bir diğer önemli husus, konuya ilişkin literatür incelendiğinde, bu konuda yeteri kadar bilimsel araştırmanın yapılmadığı, yapılan araştırmaların ise daha çok başka ülkelere göç veya eğitim amaçlı gidenlerin karşılaştıkları kültürel sorunları ele aldıkları görülmüştür. Bu çalışma, literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi açısından da önem arz etmektedir.

7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın evrenini Ağrı ve Van illerinde görev alan bütün öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, Türkiye'nin Batı illerinden Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ağrı ve Van illerine atanan ve halen bölgede görev yapmakta olan 12 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma il merkezleri ile Erciş ve Patnos ilçeleri, Özdemiş ve Çamurlu Köylerinde görev yapan 12 öğretmen ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın yöntemini derinlemesine mülakat yöntemi oluşturmaktadır.

8. Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, branşları, bölgedeki görev süreleri, nereli oldukları ve çalışmanın asıl problemine ilişkin elde edilen veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan öğretmenler hakkında bilgiler

İsim	Cinsiyet	Yaş	Nereli	Sınıf	Branş	Görev yaptığı il	Bölgedeki Görev Süresi
Özlem	Kadın	34	Sakarya	8	Matematik	Van	3
Tuğba	Kadın	25	Kastamonu	9, 10, 11	Rehberlik	Van/Erciş	2
İlker	Erkek	34	Adana	6, 7, 8	Fen Bilgisi	Van	5
Hüseyin	Erkek	31	İstanbul	9,10	Beden Eğitimi	Ağrı/Patnos	2
Halime	Kadın	32	Uşak		Özel Eğitim	Van	4
Yağız	Erkek	33	İzmir	9, 10, 11	Rehberlik	Van	4
Samet	Erkek	28	Trabzon	6, 7, 8	Müzik	Van/Erciş	3
Nurcan	Kadın	30	Ordu		Okul Öncesi	Van/Erciş	2
Zeynep	Kadın	34	İstanbul		Okul Öncesi	Van	5
Emir	Erkek	32	Sivas	6,7	Matematik	Ağrı	2
Mert	Erkek	27	Samsun	6, 7, 8	Müzik	Ağrı/Patnos	2
Selvi	Kadın	31	Uşak	4,5	İngilizce	Ağrı/Patnos	3

Tablo 2’ye göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 8’i Van’da, 4’ü de Ağrı’da görev yapmaktadır. Hepsi de Doğu Anadolu bölgesine daha önce hiç gelmemiş, bölgenin kültürü ile ilk defa buraya atandıklarında tanışmışlar.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin 6'sı kadın, 6'sı da erkek; ikisi 31, diğer ikisi 32, üçü 34, diğerleri ise 25, 33, 28, 30 ve 29 yaşındadır. Tabloya bakıldığında öğretmenlerin İstanbul, Samsun, Uşak, Trabzon, Ordu, İzmir, Kastamonu, Sakarya, Adana ve Sivas illerinden geldikleri görülmektedir. Katılımcıların beşi 2 yıldır, üçü 3 yıldır, ikisi 4 yıldır ve geri kalan diğer ikisi de 5 yıldır bölgede görev yapmaktadır. Matematik, Tarih, Fen Bilgisi, Müzik, Okul Öncesi, Rehberlik gibi farklı branşlarda eğitim veren öğretmenlerin çalışma kapsamında özellikle batılı olmalarına ve doğu kültürü ile büyümemiş olmalarına dikkat edilmiştir. Farklı illerden gelen ve farklı kültürlere sahip olan bu öğretmenlerin dil, gelenek, görenek, yaşam tarzı, mezhep, örf ve adetler ile yemek kültüründen giyim şekline kadar farklılık gösteren bu bölgeye nasıl uyum sağladıkları, ne gibi farklılıklarla karşılaştıkları yapılan derinlemesine görüşme ile detaylıca ele alınmış ve elde edilen görüşmeler soru başlıklarına göre verilen cevaplarla aşağıda sunulmuştur.

8.1.Öğretmenlerin Bölgenin Kültürel Yapısı Hakkındaki İlk İzlenimleri

Doğu Anadolu'ya ilk defa gelen öğretmenlerin bölge hakkında edindikleri ilk izlenimlere bakıldığında hemen hemen hepsinin de bölge halkının sıcakkanlı, samimi ve misafirperver oldukları ile ilgili izlenimler elde ettikleri görülmektedir. Öğretmenler, yaşadıkları ilk izlenimleri şöyle anlatmaktadırlar:

“Buraya ilk geldiğimde her şey bana çok farklı geldi, çevre, konuşulan dil, sıcakkanlı, yardımseverlikleri,

öğretmen ve memurlara olan saygıları çok dikkatimi çekmişti” (Özlem).

“Buraya ilk geldiğimde insanların birbirine karşı olan samimiyeti dikkatimi çekmişti.. Öğretmenlere karşı daha çok samimi olduklarını gördüm” (Emir).

“Bu bölgeye ilk geldiğimde ilk izlenimim insanların çok sıcakkanlı, samimi ve misafirperverlikleri oldu” (Tuğba).

“İlk izlenimim yöre halkının çok sıcakkanlı ve misafirperverlikleri oldu” (Samet).

“İnsanların sıcakkanlı ve misafirperver oluşları ilk dikkatimi çeken şey oldu. Ancak en ufak bir sorunda insanı tersleyebilen yapıları var. Gelenek ve göreneklerine batıya oranla daha çok bağlı olduklarını gördüm” (Nurcan).

“Genel olarak çok saygılı ve misafirperver oluşları ilk izlenimim oldu. Yaşlıların bile size saygı gösterdiğini görüyorsunuz” (Zeynep).

“Açıkkası bölge hakkında daha önce sadece coğrafi bilgim vardı. Bölge ile ilgili televizyonda izlediğim olumsuz olaylardan dolayı buraya korkarak gelmişim. İlk geldiğimde düşündüğüm gibi korkunç insanlarla karşılaşmadım. Tam tersi hepsi çok yardımseverdi” (Halime).

“Buradaki ilk izlenimlerim insanların olabildiğince doğal davranışları oldu. Bir de kural tanımamaları. Özellikle trafik kurallarına uymamaları. İlk zamanlar buna

adapte olmakta çok zorlanmışım. Bir de çok misafir sevmeleri, ikram yapmayı sevmeleri dikkatimi çekmişti” (Yağız).

“Ağrı’ya ilk ayak bastığımda bölge halkının ne kadar misafirperver olduklarını hissettim. Bunun dışında sert mizaçlı ama samimi insanlar. Ölüm gibi konularda aşırı hassaslar. Cenaze sahibini asla yalnız bırakmazlar. Her konuda yanlarında olurlar. Bu özellikleri çok hoşuma gitmişti” (Hüseyin).

8.2. Öğretmenlerin, Öğrencileri ile yaşadıkları kültürel problemler

Öğretmenlerin, Doğu Anadolu gibi farklı bir kültürel coğrafyada yaşayan ve kültürel kodları farklı olan öğrencileri ile sınıf ortamında yaşadıkları kültürel sıkıntılarının neler olduğu sorulduğunda genel olarak öğretmenlerin çoğu dil ve telaffuz konusunda sıkıntı yaşadıklarını anlatmaktadır. Bölgede yaşayanların ana dili Kürtçe olduğu için doğal olarak Türkçe’ye tam hâkim olamamaktadırlar. Bu da okul yaşantılarında öğretmen-öğrenci ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Öğretmenler, konu ile ilgili yaşadıkları problemleri şu şekilde aktarmışlardır:

“Öğrencilerle en çok dil konusunda sıkıntı yaşıyorum. Aileler evde genelde Kürtçe Konuştukları için öğrenci Türkçeyi anlamakta zorlanıyor. O yüzden ailelere mümkün olduğunca çocuklarıyla Türkçe konuşmalarını istemiştim. Ama okul müdürümüz bu yörenin insanı olduğu için öğrencilerle diyaloglarımızda sıkıntı

yaşamamam için Kürtçe bilen arkadaşlarla çalışmamı sağlıyor” (Halime).

“Sınıfta çocuklarla özellikle dil konusunda ve kendilerini ifade etmekte zorluk çektiklerinde sıkıntı yaşıyorum” (Emir).

“Özellikle 5. sınıflarda dil konusunda sıkıntı yaşıyorum çoğu zaman. Bazı kelimeleri telaffuz etmekte zorlanıyorlar. Ya da bir durumu, kavramı anlatırken Türkçe karşılığını bulmakta zorlanıyorlar” (Mert).

“İlk geldiğim zamanlar öğrencilerimin ders esnasında Kürtçe konuşmaları benim için çok zor bir durumdu. Branşım gereği onlara yeni bir dil öğretmem gerekiyordu. Ancak Kürtçe, büyük bir engel olarak karşıma çıkıyordu. Öğrencilerin, bazı kelimelerin Türkçe karşılığını bile bilmemelerine çok şaşıırıyordum. Tabi artık duruma alıştım ve garip gelmemeye başladı” (Selvi).

“Öğrencilerimle özellikle cümle telaffuzu konusunda sorun yaşıyorum. İkinci bir dil kullanmaktan kaynaklı bir sorun bu” (Tuğba).

“Öğrencilerimle en çok dil konusunda zorluk yaşıyorum” (İlker).

“En büyük sıkıntım, Türkçe konuşmalarda cümleleri tam kuramama, dertlerini tam anlatamama sorunu oldu” (Samet).

“Öğrencilerle bazen dil problemi yaşıyorum. Dil farklı olunca anlaşılamayabiliyoruz” (Nurcan).

“Özellikle köy okullarında dil konusunda sıkıntı yaşıyor. Ama ben Erciş ilçe merkezinde olduğum için buradaki çocuklar Türkçeyi çok iyi biliyorlar. Dil konusunda pek sorun yaşamıyorum” (Zeynep).

“Öğrencilerin tamamı Kürtçe konuşuyor. Özellikle daha alt sınıflar Türkçeye tam hakim değiller. Anlattıklarımızı daha iyi anlamaları için onlarla tane tane konuşuyoruz. Benim yaşadığım en büyük problem dil konusunda oluyor” (Hüseyin).

8.3. Çok Dilli Bir Bölgede Görev Yapmanın Zorlukları

Bilindiği üzere Doğu Anadolu’da birden fazla dil kullanılmaktadır. Öncelikle bölgenin ana dili olan Kürtçe, aile içinde çocukların ilk aşına oldukları, öğrendikleri dildir. Bunun dışında bölgenin Orta Doğu ülkelerine yakın olması oralardan göç eden insan sayısını da artırmaktadır. Bununla beraber bölgeye yeni dil ve kültürler dahil olmaktadır. Kürtçe ve Türkçe’nin yanında Arapça, Farsça gibi dillerle beraber bölgede çok dilli bir ortam oluşmaktadır. Konuyla ilgili öğretmenlere ‘çok dilli bir bölgede yaşamının zorlukları nelerdir?’ sorulduğunda şu cevaplar verilmiştir:

“Çok dilli bir bölgede elbette zaman zaman sıkıntı yaşıyorum. Bunu daha çok esnaflarla alışveriş yaparken yaşıyorum. Bazen bir şey istediğimde o şeyin Türkçe karşılığını bilmedikleri için farklı bir ürün getirebiliyorlar. Fakat ailelerle bir dil problemi yaşamadım. Anacak Kürtçe konuştuklarında bana açıklama yapıyorlar” (Halime).

“Kültürel açıdan sınıfta pek bir farklılık yaşamıyorum ama günlük hayatta genellikle dil konusunda bazen sıkıntı yaşıyorum” (Emir).

“Bazen hem öğrencilerle hem de velilerle diyalog kurmakta zorlanabiliyorum. Bazı kelimelerin anlamları Kürtçe olduğu için anlayamıyorum” (Mert).

“Dil konusunda çok sorun yaşıyorum. Bazen ne dediklerini anlamak için işaret dili bile kullanıyorum. Özellikle velilerle iletişim kurarken mutlaka Türkçe ve Kürtçe bilen birinden yardım istiyorum” (Tuğba).

“Bazen çocuklar, söylediklerinizi tam anlayamayabiliyorlar. Ya da köylerde hiç Türkçe bilmeyen velilerle diyalog kurmanız gerekebiliyor böyle bir durumda anlaşmak ve derdini anlatmak güçleşiyor” (Nurcan).

“Sınıfta öğrenciler genellikle duymamızı istemedikleri konularda kendi aralarında Kürtçe konuşuyorlar. Bu da bazen disiplin sorunları yaşamamıza neden oluyor” (Hüseyin).

8.4. Kültürel açıdan karşılaşılan zorluklar

Her biri farklı farklı batı illerinden gelen öğretmenlere, daha önce hiç karşılaşmadıkları bir çok kültürel farklılıkla karşılaşmaları ne gibi zorluklara sebep olduğu sorulmuştur.

“Özellikle köylerde haremlik-selamlık olayı var. Erkekler kadınların bulunduğu bir ortama girdiklerinde kadınlar konuşmayı kesip ayağa kalkıyorlar. Bu benim

için çok garip bir durum. Zorlandığım durumlardan biridir bu” (Nurcan).

“Kültürel açıdan yaşadığım zorluklar daha çok giyim konusunda oluyor. Rahat giyinemiyorum. İnsanın kendine göre giyinmesi problem teşkil ediyor” (Samet).

“Kültürel açıdan yaşadığım zorluk, Şafii mezhebi ile ilgili kurallar oldu sanırım. Örneğin; alışveriş yaparken parayı adama uzatınca elimden almayıp, bir yere koymamı istemesi beni çok şaşırtmıştı. Onların mezhebine göre kadınla erkeğin eli birbirine değince abdest bozuluyor çünkü. Aynı şekilde erkek öğrencilerime dokunduğumda ‘hocam abdestimi kırdınız’ demelerine ve köpeğe dokunmalarının haram olduğunu söylemelerine çok şaşırmıştım ve zaman zaman uyum sağlamakta zorluk yaşıyorum” (Selvi).

“Kültürel açıdan sınıfta pek bir farklılık yaşamıyorum ama günlük hayatta genellikle dil konusunda bazen sıkıntı yaşıyorum” (Emir).

8.5. En çok hangi kültürel farklılıklardan etkilendi?

Yemek, giyim, dil, gelenek, görenek, düğün, taziye gibi bir çok konuda kültürel farklılıkları barındıran Doğu Anadolu bölgesinin Van ve Ağrı illerinde görev yapan öğretmenlerin bölgenin hangi kültüründen en çok etkilendikleri sorulduğunda genellikle düğünleri, taziyeleri, giyimleri, yemekleri, müzikleri ve mezhepleri ile ilgili farklılıklardan etkilendiklerini dile getirmişlerdir.

“Ben Van’da görev yapıyorum. Sakaryalıyım, kültürel açıdan Van’dan çok farklı bir ilde büyüdüm. Buraya ilk

geldiğimde yörenin oyunları, müzikleri, düğünleri ve yöresel giysileri çok hoşuma gitti ve beni çok etkiledi. Özellikle de yemekleri çok lezzetli” (Özlem).

“Beni en çok etkileyen kültürel farklılık taziyeleridir. Van’da görev yaptığım için buradaki ailelerin kalabalık olduklarını görüyorum. Kalabalık oldukları ve evlere sığamadıkları için her mahalleye taziye evleri yapmışlar. Bu taziyeler 3 gün sürüyor. Ailenin yakın akrabaları kendi aralarında para toplayarak 3 gün boyunca taziye evine gelenlere yemek veriyorlar. Bence bu çok etkileyici bir gelenek” (Halime).

“Buralarda özellikle misafirperver bir kültürün olması en çok etkilendiğim konudur. Mesela, komşularım her gün beni evlerine davet ediyorlar. Her gün evlerine gitmemi, onlarla aynı sofrayı paylaşmamı istiyorlar ama benim yaşadığım kültüre göre de her gün bir eve gitmek uygun olmaz. Zaman zaman davetlerini geri çevirmek durumunda kalıyorum. Burada gördüğüm misafirperverliği batıda asla görmedim” (Yağız).

“Beni en çok etkileyen kültürel farklılık, bu bölgenin halay ve müzikleri oldu. Buradaki düğünlere gittiğimde hiç anlamadığım müzikler çalıyor ve insanlar saatlerce halay çekiyor. Ayrıca kadınlar ile erkeklerin ayrı yerlerde oturmaları da beni çok şaşırtmıştı ilk başlarda” (Selvi).

“Van’da görev yaptığım için özellikle kahvaltı kültürü çok gelişmiş burada. Kahvaltılarda çok değişik tatlar bir araya getiriliyor. Örneğin kahvaltılarında tuzlu balık tercih edenler var. Gerçekten de çok lezzetli. Onun dışında en

çok dil farklılığı, yemek kültürü, giyim tarzı ve kadınlara olan bakış açısı beni etkiledi. Burada özellikle kadınlar ile erkeklerin farklı yerlerde oturmaları, kadınların kayınpederlerinin yanında yemek yememeleri ve onlarla konuşmamaları bana çok garip geliyor” (Tuğba).

“Ben en çok etkileyen kültürel farklılık düğünleridir. Düğünlerde oynanan oyunlar, kadınlar ile erkeklerin ayrı ayrı yerlerde oturmaları ve ayrı yerlerde yemek yemeleri, birbirlerini görmemeleri için araya perde çekilmesi çok garip” (Samet).

“Van’da yaşayanların geleneklerine çok bağlı olmaları beni etkiledi. Ayrıca yemek kültürleri çok farklı. Özellikle et yemekleri ve aşırı yağlı besinler tüketiliyor. Çay kültürü çok gelişmiş burada. Semaver çayı ve limonlu çayın yanında da şekerleme, lokum yiyorlar. İlk zamanlar garipsemiştim ama ben de artık onlar gibi limonlu, lokum ve şekerleme eşliğinde çay tiryakisi oldum” (Nurcan).

“En çok yemek kültürü beni etkiledi. Doğu’daki yemek kültürü çok farklıdır. Bizim damak tadımıza pek uygun olmayan yemekleri var. Ama bir süre sonra alıştım” (Zeynep).

“Burada kadınlara ve çocuklara çok değer verilmediği, ikinci plana atıldığını görüyorum. Beni etkileyen bu durum oluyor”(Hüseyin).

8.6. Görev Süresince Bölge Halkı Veya Öğrencilerle Kültürel Farklılık ile İlgili Yaşanan Bir Anı

Öğretmenler, bölgede kültürel farklılıklardan kaynaklı yaşadıkları anılarını şöyle paylaşmışlardır: “Hiç unutmam, buraya ilk geldiğim yıl çocuklara pizza yapmışım, onlar pizzanın tandırda mı yapıldığını sormuşlardı. Ayrıca ilk defa pizza gördüklerinden kaynaklı mutluluklarını unutamıyorum. Yine bazen köy çocuklarıyla yaptığımız birçok etkinlik ve onların masum duyguları en güzel anılarım” (Nurcan).

“Şuan aklıma gelen bir anımı paylaşayım. Genellikle batıda hurma sadece ramazan ayında ikram ediliyor. Ama burada her zaman var ve çayın yanında ikram ediyorlar. Aynı şekilde elma, armut, kayısı kurusu çayın yanında ikram ediliyor. Bunu ilk görünce çok şaşırmışım. Bir gün bir veli okula geldi ve elinde bir poşetle bana kayısı ve elma kurusu getirmişti. Dedim ne yapacağım bunları? İlk anlayamadım neden getirdiğini. Dedi ‘hocam bizim buralarda çayın yanında böyle şeyler ikram ediliyor. Gelirken eli boş gelmeyeyim dedim’ dedi. Farklı bir kültüre geldiğimi o zaman daha iyi anlamışım” (Halime).

“Buraya ilk geldiğim zamanlar çocukların kullandıkları cümleleri anlamam zaman almıştı. Çünkü Kürtçe düşünüp Türkçe konuşuyorlar. İlk burada göreve başladığım gün okulda öğrenciler arasında şu cümleler çok geçiyordu ‘Ahmet benim peşime verdi’, ‘Ali adımı bozuyor’, ‘Ayşe bana yalan koyuyor’, ‘Çayı üstüne koydum’, ‘Nefesim çıkmıyor’. İlk birkaç ay bu değişik cümleleri anlamlandırmakla uğraştım” (Yağız).

“Bir gün okula bir veli gelmişti bana Kürtçe nasılsın demişti ben anlamamıştım ve mahcup olmuştum. Öğrenciler bana tercüme etmişlerdi. O an velinin de mahcupluğunu görünce üzülmuştüm” (Emir).

“Bazen velileri ziyarete gidiyorum. Hepsi de çok sıcakkanlı ve misafirperver. Ama şunu hiç unutmam, bir gün Patnos’a bağlı Çamurlu Köyü’ne veli ziyaretine gitmiştim, ev halkı o kadar samimi ve içten davrandılar ki bana kendimi çok değerli hissetmiştim. Öğrencimin annesi bana Kürtçe bir şeyler söyledi ve beni alnımda öptü, sarıldı. Dilinden bir şey anlamama rağmen bana duyduğu sevgiyi ve minneti hissetmiştim. Bu beni çok duygulandırmıştı” (Selvi).

8.7. Bölgeyi Tanıdıktan Sonra Bölgenin Kültürel Farklılıklarına Olan Bakış Açısında Meydana Gelen Değişimler

Bu başlıkla ilgili öğretmenlerin bir kısmı genellikle ön yargılı olmadıklarını ve buna bağlı olarak da bakış açılarında herhangi bir değişme yaşanmadığını ifade etmişler. Bir kısmı ise bölgeye gelmeden önce bir takım önyargılara sahip olduklarını ancak bölgeyi tanıdıktan sonra önyargılarının, tutum ve davranışlarının değiştiğini aktarmışlardır.

“Daha öncede buraya önyargı ile gelmediğim için pek bir farklılık olmadı” (Özlem).

“Elbette fikirlerim çok değişti. Ben hiç doğu bölgesi ve şehri görmemişim. Sadece televizyondan izlediğim kadarıyla bir önyargım vardı hem bölgeye hem de

insanlara karşı. Şimdi artık burada yaşaya yaşaya ön yargılarımın yersiz olduğunu anladım. Şimdi de batı bana farklı geliyor. Açıkçası batıya gitmek zor geliyor bana. Şunu anladım, televizyondan değil gelip yaşayarak her şeyi daha iyi anlıyor insan” (Halime).

“Kültürel önyargılarım hiç olmadığı için bölge ile ilgili bir sıkıntı pek yaşamadım” (Yağız).

“Bir değişim yaşamadım aslında olaylara iyimser yaklaşan ve ön yargıları olmayan biriyim. Ama şunu söylemeliyim ki doğu dedikleri bölge televizyonlarda gösterildikleri gibi değil asla, bunu görmüş oldum. Bence herkesin gelip buraları görmesi gerekiyor” (Emir).

“Bakış açımda değişiklik oldu. Çünkü buraya gelmeden önce bu bölgenin terör bölgesi olduğuna inanırdım. Ancak televizyondan yansıtıldığı gibi olmadığını burada yaşayınca anladım. Aslında burası gayet de güvenilir bir bölgeymiş” (Selvi).

“Buraya geldikten sonra Kürtçe konusundaki tabularım yıkılmaya başladı. Bir süre sonra siz de Kürtçe kelimelere aşina oluyorsunuz ve bir şekilde bu dili öğrenmeye başlıyorsunuz. Çocuklar, Siz de onların dili ile konuşmaya başladığınızda çok mutlu oluyorlar. Bu yörenin insanları bana huzur veriyor”(Nurcan).

“Buraya geldikten sonra fikirlerimde kesinlikle büyük değişim oldu. Önceden bölge hakkında bazı önyargılarım vardı. Çünkü doğu bölgesini sadece televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarından biliyordum. Bu araçların sundukları ile sınırlı bilgi sahibi oluyor ve onların

yansıttığı her bilgiye inanıyorsunuz. Ama gelip buradaki insanlarla yaşayınca onlar hakkındaki ön yargılarımla onlara haksızlık yaptığımı fark ettim. Gerçekten kimseyi tanımadan edinilen fikirlerin ne kadar yanlış olduğunu öğrendim. Buradaki insanlara karşı sadece sevgi besliyorum. Düşüncelerim ve hislerim tamamen değişti’’ (Zeynep).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal bir varlık olan insan, var olduğu günden itibaren başkalarıyla iletişim kurma ihtiyacı duymuştur. İnsanların bir arada yaşamalarını ve bunun sonucunda ihtiyaç ve isteklerini gidermelerini sağlayan en eski ve en temel iletişim türü, kişilerarası iletişimidir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan küreselleşme, giderek dünyayı küresel bir köy haline getirmektedir. Böylece insanlar daha çok yer gezip görmekte ve akabinde çeşitli kültürlerle etkileşime geçmektedir. Toplumun var olduğu andan itibaren zaman içinde biriktirdiği sosyal süreçler ve yaşadığı tecrübelerin oluşturduğu bir varlık olan kültür, içerisinde dil, din, ırk, edebiyat, sanat, gelenek- görenek gibi birçok toplumsal değeri barındırmaktadır (Gencer,2011:203).

Farklı kültürlere sahip bireylerin karşılaşmaları sonucunda meydana gelen iletişim türü olan kültürlerarası iletişim, özellikle küreselleşme ile birlikte giderek önem kazanmaktadır. Küreselleşen dünyada artık mesafeler kısaltmakta ve dünyanın öbür ucundaki ülkelere bile kolayca ulaşılabilir. Böylece çok farklı kültürlere

mensup kişiler bir araya gelebilmekte ve kültürel etkileşimde bulunabilmektedirler.

Kültür ve iletişim kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşan kültürlerarası iletişimin, günümüzde teknolojinin de gelişmesiyle birlikte hem uluslararası hem de yerel bazda etkileşimin artmasıyla önemi giderek artmaktadır. Yine günümüz şartlarına bakıldığında insanların çeşitli sebeplerden dolayı farklı ülkelere veya bölgelere, illere göç ettikleri, oralarda yıllarca yaşamak durumunda kaldıkları bilinmektedir. Bu göçlerle birlikte kültürlerarası karşılaşmalar kaçınılmaz olmaktadır. İnsanlar içinde yaşadıkların toplumun gelenek, görenek, örf, adet, dini öğeler gibi kültürel unsurlarına göre yaşamlarını sürdürürler. Her toplumun kültürel yapısı farklıdır. Aynı ülkede yaşayıp farklı bölge, il, ilçe, kasaba, köy gibi yerlerde yaşayanların kültürleri de birbirinden farklı olabilmektedir. İş, eğitim veya başka sebeplerden dolayı kendi kültürel yapılarının dışında farklı yerlere gidenler ilk etapta kültürlerarası farklılıklar bakımından bir takım engellerle karşılaşabilmektedirler. Bu kültürel etkileşimler sonucunda Bennett'in (1986: 179) ‘‘Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli’ne göre kişiler etnomerkezci aşamalardan, etnogörecilik aşamalarına doğru bir süreç yaşayabilmektedirler.

Türkiye’deki farklı bölgelerin kültürlerine bakıldığından hepsi birbirinden çok farklıdır. Giyim tarzı, yemek kültürü, gelenek ve görenekler, davranışlar, konuşulan dil gibi birçok kültürel öğe bölge ve illere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin Doğu Anadolu

Bölgesi'nin yemek kültürü ile Ege Bölgesi'nin yemek kültürü birbirinden çok farklıdır. Doğu Anadolu'da etli, baharatlı ve yağlı yemekler tercih edilirken, Ege'de sebze yemekleri ve zeytinyağlılar tercih edilmektedir. Aynı şey diğer bölgeler için de geçerlidir.

Bu çalışmada, kültürlerarası iletişim bağlamında Doğu Anadolu'da görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları kültürel farklılıklardan doğan çatışmalar ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle çalışmanın teorik kısımları için literatür taraması yapılmıştır. Örneklem olarak da Ağrı ve Van illerinde farklı branşlarda görev yapan 12 öğretmen ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonunda elde edilen bilgiler nitel araştırma yöntemi ile analiz edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 8'i Van merkez ve Erciş ilçesinde, 4'ü de Ağrı merkez, ilçe ve köylerinde görev yapmaktadırlar. 6'sı kadın, 6'sı da erkek olan öğretmenlerin bölgedeki görev süreleri 2 yıl ile 5 yıl arasındadır. İstanbul, İzmir, Ordu, Uşak, Samsun, Trabzon, Sivas ve Sakarya illerinden gelen öğretmenlerin bölge ile ilgili ilk izlenimleri sorulduğunda hemen hemen hepsi bölge halkının 'misafirperver, sıcakkanlı ve yardımsever' oldukları cevabını vermişlerdir. Katılımcılara öğrencileri ile kültürel engeller yaşayıp yaşamadıkları sorusu sorulmuş ve çoğunluk 'dil ve telaffuz' konusunda sıkıntı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Çok dilli bir bölgede görev yapmanın zorlukları nelerdir? Sorusuna ise bazıları pek sıkıntı yaşamadıklarını, bazıları daha çok velilerle dil konusunda

anlaşamadıklarını, bazıları ise alışveriş yaparken esnafın bazı ürünlerin Türkçe isimlerini bilmemelerinden kaynaklı dil konusunda sıkıntı yaşadıklarını aktarmışlardır. Öğretmenlere kültürel açıdan ne gibi zorluklarla karşılaştıkları sorusu yöneltilmiş ve hepsi birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir. Biri bölgede Şafii mezhebinin hâkim olmasından kaynaklı bazı zorluklar yaşadığını aktarmıştır. Bazıları da özellikle dil konusunda zorluk yaşadıklarını, biri de rahat giyinememekten dolayı sıkıntı yaşadığını, diğerleri de dil dışında pek bir zorluk yaşamadıklarını aktarmışlardır. En çok hangi kültürel farklılıklardan etkilendiği sorusuna ise katılımcılar, ‘düğünleri, taziye, öğretmenlere gösterdikleri saygı, müzikleri, halayları, yöresel kıyafetleri, yemek kültürleri ve misafirperverliklerinden’ etkilendiklerini söylemişlerdir. Bölgeyi tanıdıktan sonra fikirlerinde değişiklik olup olmadığı sorulduğunda öğretmenlerin bir kısmı bölge hakkında medyanın kötü imaj çizmesinden kaynaklı olarak buraya çeşitli önyargılarla geldiklerini ancak bölge insanlarını tanıdıktan sonra bu önyargılarının gereksiz olduğunu anladıklarını ve bölgenin insanları ile ilgili önyargılarının yıkıldığını yerini olumlu düşünceler aldığını aktarmışlardır.

Sonuç olarak, bölgeye atanan öğretmenlerin kültürel farklılıklardan kaynaklı daha çok dil ve telaffuz konularında sıkıntı yaşadıklarını, gelenek ve görenek, yemek kültürü, giyim tarzı, düğün, taziye gibi kültürel unsurlardan etkilendiklerini, ilk olarak bölge insanının misafirperver, yardımsever ve sıcakkanlılıklarının göze

çarptığını dile getirmişlerdir. Böylece kültürlerarası iletişimin sağlıklı yürütülmesi için öncelikle önyargılardan sıyrılmak gerektiği ve kültürlerarası iletişimde dilin, gelenek ve göreneklerin, yaşam tarzlarının farklı olmasının çeşitli kültürel çatışmalara sebep olabildiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. İnkılap Yayınları.
- Aksoy, Z. (2016). Kültürlerarası iletişim eğitiminde öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık gelişimi öz değerlendirmeleri üzerine bir inceleme. *Selçuk İletişim*, 9(3), 34-53.
- Balcı, Ş., & Bekiroğlu, O. (2014). Kültürlerarası iletişim duyarlılığının izlerini aramak: İletişim fakültesi öğrencileri örneğinde bir araştırma. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (429). (Not: Orijinal metinde cilt/sayı bilgisi tam net verilmediği için 429 sayı numarası olarak parantez içine alınmıştır).
- Basın sözlüğü. (1998). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Bozkaya, M., & Aydın, İ. (2010). Kültürlerarası iletişim kaygısı: Anadolu Üniversitesi Erasmus öğrencileri değişim programı örneği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (39), 29-42.
<http://www.iudergi.com/tr/index.php/iletisim/article/viewFile/4824/pdf>
- Eagleton, T. (2005). *Kültür yorumları* (Ö. Çelik, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gencer, Z. (2011). Çok kültürlü toplumlarda iletişim: Divriği örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (1).
- Güven, M. S. (2015). *Kültürlerarası iletişim engelleri: 1991'den günümüze Türkiye-Ermenistan ilişkileri örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi / Doktora tezi]. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. (Not: Eserin tez ya da kitap olma durumuna göre bu alan elinizdeki kaynağa göre güncellenebilir).
- Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla yaşamak: Kültürlerarası iletişim*. Ürün Yayınları.
- Özdemir, İ. (2011). Kültürlerarası iletişimin önemi. *folklor/edebiyat*, 17(66).

- Özodaşık, M. (2009). *Kişilerarası iletişim sürecinde algı, ikna ve empatik ilişkiler* (1. baskı). Tablet Yayınları.
- Pınar, Ş. (2016). Kültürlerarası iletişim ve göç olgusu. *Kültürlerarası İletişim Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 99-100). Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Suppan, Ş. (2008). Kültürlerarası diyalogun geliştirilmesinde tiyatro yoluyla iletişim. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, (13), 97-109. <http://www.iudergi.com/tr/index.php/tiyatro/article/viewFile/13418/12641>
- Taylor, E. B. (1781). *Primitive culture*. Londra.
- Yalçın, K. S., & Şengül, M. (2007). Dilin iletişim süreci içerisindeki rolü ve işlevleri. *Türkoloji Araştırmaları*.